

Kocsis Katalin

Nagykanizsáról európai színpadokra

Erdősy Eugénia

Kocsis Katalin
Nagykanizsáról európai színpadokra

Kocsis Katalin

Nagykanizsáról európai színpadokra

Erdősy Eugénia

Nagykanizsa 2016

ISBN 978-963-9782-52-5

Kiadja:
Czupi Kiadó
8831 Nagykanizsa, Pityer u. 19.
Tel: 93 320 766
www.czupi.hu

Több, mint három évtizede, hogy megláttam egy érdekes régi síremléket a kanizsai temetőben, a főbejárat közelében. Középső részén, a csavart oszlopok alatt jól olvasható volt a felirat:

*ERDŐSY EUGENIA
DALMŰ-ÉNEKESNŐ
ELHUNYT 1886. SZEPTEMBER HÓ 9. ÉLETÉNEK 27. ÉVÉBEN*

Nevét még soha nem hallottam, de nagyon megfogott, hogy valaha létezett egy nagykanizsai kötődésű énekesnő, aki ennyire ifjan halt meg. Az akkor rendelkezésre álló forrásokban megpróbáltam utánakeresni, és a Révai lexikonban meg is találtam:

Erdőssy Eugénia (családi nevén Biba), énekesnő, szül. Nagykanizsán 1855., megh. 1886. jún. A budapesti Népszínházban lépett föl 1880, azután Bécsben, majd Hamburgban, Berlinben volt szerződtetve.

Abban neve „ssy” végződéssel szerepel, és sem születési éve nem egyezik a sírkő alapján kiszámíthatóval (1859), sem halálának hónapja, mégis kétségtelennek tűnt, hogy róla van szó: ugyanis a síremléken, mely alatt többen nyugszanak, a Biba családnév is olvasható. A szócikk utolsó mondata még inkább regényessé tette a fiatalon elhunyt művésznő alakját:

Aljas rágalmak következtében, melyek jegyesét tőle elidegenítették, öngyilkossággal vetett véget sok dicsőséget ígérő pályájának.

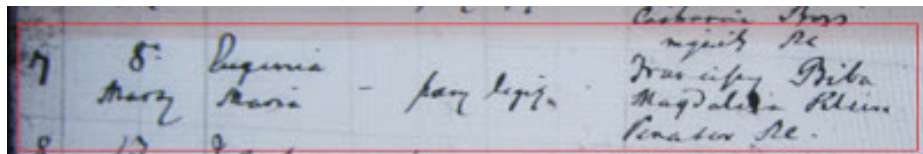
Az azóta eltelt években fokozatosan sikerült gyarapítanom a róla szóló információkat. Ennek első nagy lehetőségét az adta, hogy bekerültek munkahelyem, a nagykanizsai városi könyvtár állományába mikrofilmen a helyi régi újságok (az 1862. tárgyévtől kezdve). Az Eugénia aktív élete idején megjelent lapszámokat olvasgatva lassan, puzzle-szerűen sokasodtak a róla szóló ismeretek. A későbbi időszakot is érdemes volt átnézni: sok cikkel, rövidebb-hosszabb említéssel, megemlékezéssel találkoztam halála után több évvel, sőt, évtizeddel is. Időközben az általánossá váló interneten is új és új forrásokra sikerült akadni, s ezek a források szinte napról napra ma is bővülnek. Mindezt levéltári kutatással egészítettem ki.

Néhány éve már volt annyi anyagom, hogy frissen elindított *kataliszt* blogomban – első próbálkozásként – egész sorozatot írtam Eugéniáról¹. Ez 2011-ben történt, de azóta is folyamatosan foglalkoztam a témával, és sok fontos dokumentumot, információt sikerült felkutatni. A bécsi és a berlini nemzeti könyvtárak például egyre több korabeli hírlapot és más időszaki kiadványt tesznek hozzáférhetővé a világhálón, ami szinte felbecsülhetetlen értékű egy aktív időszakának nagy részében német nyelvterületen működő színésznő esetében. Ezért úgy érzem, a helyzet most már megérett arra, hogy – az eredeti blogszöveget szinte teljesen át- és újraírva – egy könyvecskében is összefoglaljam „a szűz primadonna” életét és pályáját.

Mikor született Eugénia?

Születésének adatai ma is kétségesek, de az akkori közigazgatási módszerekből, nyilvántartásokból adódóan perdöntő bizonyíték nem is biztos, hogy létezik. Esetében a nehézség abban rejlik, hogy azt nem lehet bizonyítani, hogy az az Eugénia, akire az egyházi anyakönyvezésben akadtam, és akinek szülei megegyeznek az énekesnő tényleges szüleivel, valóban a „mi” Eugéniánk-e, és

nem egy testvére, aki esetleg meghalt, és keresztnévét újra megkapta egy később világra jött csecsemő, akinek viszont a születését nem találtam meg...

Eugénia Mária születése a nyavaládi katolikus anyakönyvben

Mint írtam, már a legelső lexikon-adat felbukkanásakor látszott születési évében az ellentmondás, és ez a további kutatás során tovább bonyolódott. Leghitelesebbnek az 1859-es év tűnt, hiszen ez az évszám nem csak sírkövének feliratából számolható vissza, hanem majdnem fél évszázaddal később öccse is ezt az évet említette Kanizsa hírlapjában, a Zalai Közlönyben megjelent olvasói levelében², ahol nővére születési helyeként a ma Horvátországhoz tartozó Ludbreg települést adta meg. Erdősi Bálint azonban tévedett. Lehet, hogy tudatosan közölt helytelen adatot, hogy utólag is igazolja a sírkő feliratát, mert

elképzelhető, hogy az eredeti fiatalítás még Eugénia akaratából történt. Színházának hivatalos nekrológja³ szerint még fiatalabb volt: abban az áll, hogy 1860-ban született (ezt az évszámot azóta több, mostanában megjelent német nyelvű lexikon is átvette). Ezt lehet, hogy csak becslés alapján írták, mert nem biztos, hogy szerződtetéskor hitelesen kellett igazolnia személyi adatait. Bármelyik évszám származhatott útleveleiből is, amivel nyilván rendelkezett, hiszen rendszeresen közlekedett Nagykanizsa/Budapest és Berlin között. De kérdés, hogy abban az időben az útlevelek adatai is mennyire voltak valóságok, például megfiatalíthatta-e magát bennük, aki akarta.

Bálint közléséhez visszatérve az is lehet, hogy egyszerűen rosszul emlékezett, vagy összekevert családi adatokat: egyrészt ő volt Eugénia sok testvére közül a túlélő legfiatalabb, másrészt az említett olvasói levél írásakor már elmúlt 80 éves. Mint a testvérek áttekintéséből látni fogjuk, a két legidősebb születése kötődött csak Ludbreghez – de ők sem ott születtek, hanem a közeli, plébániával nem rendelkező Hrzenicán. Ludbreg templomában csak megkeresztelték és anyakönyvezték őket.

Korábban Eugénia négy testvéréről volt tudomásom. Most, az anyakönyvi források könnyebb hozzáférhetősége következtében kiderült, hogy az édesanya

nem öt gyermeket szült, hanem több, mint a dupláját... Érdekes volt a testvérek adatait is felkutatni, hiszen fontosak abból a szempontból, hogy vajon a család életébe belefért-e 1859/60-ban még egy gyermek megszületése.

Kezdjük a szülőkkel. Biba Ferenc hrzenicai származású római katolikus vadász és a Nagy-Kanizsán 1825. december 6-án megkeresztelt⁴ Klein Magdolna (szülei Klein János és Bantz Katalin) 1842. október 9-én Kanizsán kötöttek házasságot.⁵

Következő gyermekeiket leltem fel különböző anyakönyvekben (a bejegyzések nagyrészt latinos formában történtek, én magyar keresztnévüket adom meg). A nap az ő esetükben is a keresztelés napja. Zárójelben a születés helye, mellette pedig halálozási adataik. Külön közlöm, ha az anyakönyvezés nem a születési helyen történt.

*1843. 07. 08. Kornélia Barbara (Hrzenica, anyakönyvezés: Ludbreg)⁶. Elhunyt 1928. 01. 22. (Nagykanizsa)⁷

*1845. 02. 27. József (Hrzenica, anyakönyvezés: Ludbreg)⁸. Elhunyt 1847. 04. 13. (Miske)⁹

*1846. 11. 25. Katalin Johanna (Miske)¹⁰. Elhunyt 1849. 06. 13. (Miske)¹¹

- *1848. 03. 15. Anna (Miske)¹². Elhunyt 1849. 03. 07. (Miske)¹³
- *1850. 01. 24. Ferenc (Miske)¹⁴. Elhunyt 1873. 12. 09. (Nagykanizsa)¹⁵
- *1851. 11. 20. Johanna (Keresztur, anyakönyvezés: Karakó)¹⁶. Elhunyt 1853. 07. 17. (Keresztur, anyakönyvezés: Karakó)¹⁷
- *1852. 11. 17. József (Keresztur, anyakönyvezés: Karakó)¹⁸. Elhunyt 1852. 11. 18. (Keresztur, anyakönyvezés: Karakó)¹⁹
- *1853. 12. 12. Ferdinánd Jenő (Nagykanizsa)²⁰. Elhunyt 1931. 04. 21. (Bécs)²¹
- *1856. 03. 08. Eugénia Mária (Nyavalád)²² – ha ő a „mi” Eugéniánk, akkor elhunyt 1886. 09. 09. (Berlin)²³**
- *1858. 04. 28. Mária (Nyavalád)²⁴. Elhunyt 1859. 07. 29. (Nyavalád)²⁵
- *1860. 12. 11. József (Nyavalád)²⁶. Elhunyt 1861. 02. 20. (Nyavalád)²⁷
- *1862. 02. 02. Ferenc Bálint (Nagykanizsa)²⁸. Elhunyt 1943. 09. 22. (Keszthely)²⁹. Második keresztnévét használta, ő az Eugéniát majdnem hat évtizeddel túlélő testvér.

Ha tüzetesen megnézzük az időpontokat, 1859 végén, 1860 elején elméletileg még a világra jöhetett volna egy gyermek. Ám egyrészt kicsi a valószínűsége, hogy tizenkét gyermek adatai előkerültek, és éppen a „legfontosabb

gyermek” születése nem. Másrészt arra sem találtam adatot, hogy az 1856-ban született Eugénia Mária kisgyermekként meghalt volna, mert akkor kaphatta volna meg első keresztnévét egy esetleg később mégis megszületett kislány. (Bár e tekintetben is vannak kétségeim, hiszen a családban volt már egy Ferenc, ám az 1862-ben született legfiatalabb gyermek első keresztnéveként szintén Ferencet írtak be – bár ő kapott második nevet is, a Bálintot, amit aztán egész életében egyetlen keresztnévként használt. A József névvel más a helyzet: három csecsemő is ezt a keresztnévet kapta, de a két utolsó már csak testvéreik halála után.) Tehát még az is lehet, hogy 1859/60 körül mégis született egy kislány, akit Eugéniára keresztelhettek anélkül, hogy „Eugénia Mária” meghalt volna. Viszont az eredeti anyakönyvek tüzetes áttanulmányozása után egyértelműen kimondható, hogy 1859-ben és 1860 legelején sem Nagykanizsán, sem Nyavaládon, ahol akkor élt a család, nem született a házaspárnak gyermeke, illetve ebben az időszakban nincs ilyen születés a ludbregi katolikus anyakönyv bejegyzései között sem. Az anyakönyvek ugyanis hiánytalanok, folyamatos sorszámozásúak, nem találtam bennük megsemmisült vagy elvesztett, sőt még olvashatatlan oldalt, bejegyzést sem. Ha mégis született e két év során egy Eugénia, egy másik településen kellett világra jönnie. Mindezek

alapján annyi kimondható, hogy a „mi” Erdősy Eugéniánk nagy valószínűséggel 1856. március első hetében született Nyavaládon.

Feltehető a kérdés: ha ez igaz, miért Nagykanizsa maradt fenn mint az énekesnő születési helye? Az okokat abban látom, hogy édesanyja bizonyíthatóan kanizsai születésű volt, maga Eugénia kicsi korától Kanizsán nőtt fel. Mint majd tapasztalni fogjuk, erősen kötődött a városhoz. A helyi sajtó már életében rendszeresen „városunk szülötté”-nek, „a mi földink”-nek mondta. Ha tényleg Nyavaládon jött a világra, szebb és egyszerűbb volt e meglehetősen furcsa helységnév helyett Nagykanizsát mondani.

Eugénia családjának élete nyomon követhető a gyermekek születési – és elhalálozási – helyeiből. A nagykanizsai esküvő után a házaspár közös életét a férj lakóhelyén, Hrzenicán kezdte. Következett Miske, a mai Vásárosmiske (Vas megye), majd a szintén Vas megyei Keresztur, ami minden bizonnyal a Karakó közelében lévő mai Nemeskeresztúr. 1853 után költözhetek Nyavalád községbe. A falut, amely az 1300-as évek körül őt birtokló családról kapta a nevét, 1889 óta Zalaerdődnek hívják; szintén Vas megyében, Vas, Veszprém és Zala megye határán helyezkedik el. Végül a család az édesanya szülővárosában, Nagykanizsán állapodott meg. Bálint e tekintetben is tévesen emléke-

zett. 1932-ben azt mondta³⁰, apjuk halála után költöztek Kanizsára, azonban már ő maga itt született 1862-ben, apja pedig itt hunyt el 1863. április 20-án³¹.

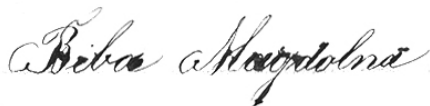
A Biba-családnak mindvégig, más lakóhelyeken leélt éveik alatt is erősek maradhattak kapcsolataik Kanizsával, így különösen az ismert (és gazdag) Spánier-Tóth családdal.³² Spánier Ferdinánd volt a szülők egyik esküvői tanúja, majd tizenkét gyermekük közül nyolc alkalommal e családhoz tartozó neveket találunk keresztszülőként az anyakönyvi bejegyzésekben – pedig közülük hatan nem is Nagykanizsán jöttek a világra. Ez a kapcsolat végighúzódik egészen az utolsó gyermek, Bálint nagykanizsai születéséig, akinek keresztszülei „*Tóth Lajos ügyvéd és leánya Mária*” voltak. Néhány esetben, így az 1856-ban született „Eugénia Mária” (és a következő három csecsemő) keresztszülői rovatában olvashatjuk a Siskovics Jenő nevet is: ő 1875-ben bekövetkezett halálakor³³ (és valószínűleg már egy évtizeddel azelőtt is, amikor keresztszülő lett) a nagykanizsai adóhivatal pénztárnoka volt. Eugénia nyilván az ő nevének női párját kapta.

A családfő 1863-ban bekövetkezett elhunytja után az édesanya egyedül maradt, ekkor már csak öt gyermeke volt életben a tizenkettőből. A sok csecsemőhalál után özvegyen még egy gyermekét el kellett temetnie: az 1873-ban,

huszonnegyedik évében elhunyt Ferencet. Hogy a család miből élt az apa halála után, nehéz elképzelni, talán támogathatta őket valamennyire az említett Spánier/Tóth-família. Azt tudjuk, hogy Kornélia, a legidősebb, aki apja halálakor húsz éves volt, tanítónő lett, az első időben ő lehetett anyja támasza. Ferenc a jogtudományi egyetemen tanult. Nagykanizsa városnál volt joggyakornok, címzetes aljegyző. Nem sokkal halála előtt ő volt egyik aláírója a város akkor elfogadott új utca-elnevezéseinek³⁴. A legfiatalabb testvér, Bálint szintén pedagógus lett, Ferdinánd (Nándor) pedig húga halálakor kereskedő Bécsben.

A kezdetek

Eugénia, vagy ahogyan nevezték, Zseni szép énekhangja kislány kora óta szinte egész Kanizsa számára közzismert volt. A halála után közzétett megemlékezésben³⁵ a család egy rokona írta le, hogy annak idején sokan sétáltak el Bibáék Kölcsey utcai lakóhelye előtt, ahonnet gyakran kihallatszott az utcára, amint a kislány kedvenc dalát énekli: *Szeretlek én egyetlenegy virágom!*³⁶

Édesanyja aláírása a Kanizsai Dalárda anyakönyvében

Nagyobbacska lányként édesanyjával együtt tagja lett Nagykanizsa első nem iskolai énekkara, az 1862-ben alakult Kanizsai Dalárda női karának³⁷. Karmagyk, a kitűnő, Bécsben tanult muzsikus, a kanizsai zsinagóga főkantora, Kartschmaroff Leó is minden bizonnyal biztatta a lányt. Feltételezés, de nagyon valószínű, hogy Eugénia járt a tanárként is működő főkantorhoz magánéneket tanulni, mert előképzés nélkül nyilvánvalóan nem mehetett Bécsbe, a Zeneakadémiára. S hogy milyen anyagi háttérrel folytathatott a császárvárosban tanulmányokat? Bálint időskori közlése szerint³⁸ a Kanizsán akkoriban lánynevelő intézetet fenntartó Piringer Róza jószívűségből, biztosíték nélkül nagy összegű kölcsönrel állt a család rendelkezésére. Egy másik forrás³⁹ viszont azt tartalmazza, hogy egy Bécsben élő rokon (aki valószínűleg bátyja, Nándor lehetett) finanszírozta taníttatását. Lehet, hogy e két segítség összeadó-

dott, mindenesetre Eugénia 1875/77-ben Bécsben, a Zenebarátok Társasága akadémiáján képezhette magát profi énekessé. Akkoriban már működött a budapesti Zeneakadémia is Erkel Ferenc igazgatása és Liszt Ferenc elnöklete alatt, de még nagyon fiatal intézmény volt, és a lány lakhatását Bécsben élő bátyjánál valószínűleg egyszerűbben és olcsóbban meg tudták oldani. Bécsben Eugénia kiváló tanára Mathilde Marchesi⁴⁰, a *bel canto* stílus egyik legnagyobb mestere, a korszak leghíresebb énekeseinek (Nellie Melba, Emma Calvé, Selma Kurz) kinevelője volt. Eugénia is kiváló alapokat és technikát kaphatott tőle, mert egész későbbi pályafutása alatt mindig nagy elismeréseket aratott énekési teljesítményeivel – akkor is, amikor színészként még nem volt elég gyakorlott. Hangfaja lírai szoprán volt, koloratúr készséggel, és kifejezetten operaezenekesnek készült. A Zalai Közlöny szerint 1875 szeptemberében, még bécsi tanulmányai

Mathilde Marchesi

idején komoly műsorral fel is lépett Kanizsán (lásd: Függelék). A lap szeptember 19-én közölt beszámolója szerint *a változatos előadás, a hangtanulmány s azok feletti rendszeres uralkodás félreismerhetetlenül tanusítja, hogy Biba Eugenia k. a. szenvedéllyel s szorgalommal tanul, hangja kellemes, vonzó és tiszta.*

Eugénia pályára lép

1877-ben elindult énekesnői pályája, amely aztán mindössze egy szűk, ám intenzív és változatos évtizedre korlátozódott. Pályakezdése rögtön Európa egyik első dalszínházába vitte: június 3-án a berlini királyi színházban kapott bemutatkozási lehetőséget: Annuska (Aennchen) szerepét énekelhette Weber: *A bűvös vadász* (Der Freischütz) című operájában. Egyetlen érdemi kritikát sikerült fellelnem a korabeli berlini újságokból⁴¹. Írója szerint a kellemes megjelenésű és nagyon fiatal művésznőnek (ha 1856-ban született, éppen 21 éves múlt) sok jó tulajdonsága van: orgánuma gazdag, mentes a tremolótól, de alsó regisztere még kidolgozatlan, szövegkiejtésében pedig nagyon erős a magyar akcentusa. Első áriája nagyon szépen sikerült, viszont voltak olyan részei sze-

replésének, amelyek csiszolásra szorulnak. Játéka még merev, karmozdulatai egysíkúak, iskolások. Időre van szüksége, hogy reménykeltő képességei jobban kifejlődjenek.

Berliner Börsenzeitung 1877. június 3.

Úgy tűnik, túl korán került mélyvízbe... Ez volt élete legelső színpadra lépése egy teljes operaelőadásban, színpadi gyakorlat, rutin nélkül (bár azt nem tudjuk, hogy bécsi tanulmányai idején voltak-e és milyen fellépési lehetőségei) – és nem egy kisebb város színházában, hanem rögtön Berlin legelső operaszínpadán; ráadásul egy olyan műben, ami a németek számára a műfaj egyik alapdarabja, mintegy nemzeti operája, amit a törzsközönség sokszor, más sze-

reposztásokban is láthatott (az ősbemutató is abban a színházban zajlott). Hatalmas kockázatnak tették ki, de nem roppant bele, hanem akkori képességei és képzettsége maximumát nyújtva, elismerésre méltóan helytállt. Gyakorlatlansága ellenére nagyon pozitív módon fogadta a kritika, amely nem hallgatta el, mely területeken kell fejlődnie, ugyanakkor jó szemmel vette észre tehetségét, előnyös adottságait. A színház is láthatott fantáziát a fiatal énekesnőben, mert szerződést kapott. Ebbe belejátszhatott, hogy a premieren a közönség is bátorította, többször kihívták a függöny elé. Sajnos, a rendelkezésre álló berlini újságokból nem derült ki, hogy a későbbiekben mennyit és milyen operákban foglalkoztatták, mert a normál előadások napi szereposztását nem közölték. A Zala idézett egy néhány hónappal későbbi visszhangot a berlini *Theater Moniteur* című lapból, a *Freischütz* egy későbbi előadásáról⁴². Hitelességét sajnos nem tudom ellenőrizni, mégis érdemes elolvasnunk, mert az eredeti lapszámot nyilván Eugénia küldhette haza testvéreinek, ők mutathatták meg a kanizsai szerkesztőségnek:

A fiatal művésznő most már előbbeni félénkségét leküzdötte, s szerepe fölött teljes szabadsággal uralkodott, úgy annyira nem kevésbé tetszett szép, üde hangja mint jó előadása és kecses alakítása.

A továbbiakban is érdemes úgy tekintenünk a kanizsai sajtó által közölt külföldi visszhangokra, hogy az eredeti újságok az énekesnő családja révén juthattak a szerkesztőségek tudomására, ahol nagy valószínűséggel nem ferdítették el a bennük írtakat. Erre bizonyóságot szolgáltatnak azok a külföldi korabeli lapszámok, amelyek az internet segítségével azóta hozzáférhetők, s ezek tartalma megerősíti a kanizsai lapok híradásait. Így jogos a feltételezés, hogy azokat a külföldi cikkeket, híreket is híven idézték a kanizsai lapok, melyek még nem ellenőrizhetők a világhálóról.

1878/79-ben Eugénia – mint *Fräulein Biba* – rövid időszakot Hamburgban töltött a városi színházban. Ez a korszaka szintén fehér folt, de nagy valószínűséggel ott is a hangfájának megfelelő operaszerepekben lépett fel. Jó lenne ezekről is tudni közelebbről, ugyanis ekkoriban szerzett tapasztalataira alapozva döntött úgy, hogy az operát az operett műfajára cseréli. A váltásba belejátszhatott túl korai pálykezdése, valamint az a tény, hogy énekhangja, melyet nagyon jó technikával használt, vivőerőben nem volt akkora, mint amekkorát ideálisan az operaszínpad követelt.

A műfajváltáshoz hazajött Magyarországra.

A budapesti Népszínházban

Budapesten 1879 tavaszán a Nemzeti Zenede hangversenyén mutatkozott be. Ekkoriban és itthon kapta az Erdősy nevet. A *Fővárosi Lapok* ezt írta 1879. május 9-én a Zenede koncertje kapcsán, amelyen a Lammermoori Luciából énekelt:

... először volt alkalmunk megismerni egy szép, fiatal magyar leányt, ki már a külföld operájában sikereket aratott. Már tavaly olvastuk a berlini lapokban, hogy az ottani udv. dalszínházhoz egy nagykanizsai ifjú lányt szerződtettek, Marchesi asszony tehetséges tanítványát: Biba Eugenia kisasszonyt, kinek kellemes alakja, bájos arca s frissen csengő hangja van. A hír nem túlzott, Biba kisasszony, kinek itt előkelő zenészek magyarabb nevet adtak: Erdősynek nevezve el, a „Lucia” nagy áriájával általános tetszést aratott. Igaz, hogy a redout kisebbik terme nem színpad [...] de annyit határozottan írhatunk, hogy az Erdősy k. a. hangja kellemesen cseng, könnyen hajlik, a kifejezéseknek alkalmas eszköze, iskolája igen jó s érzése is van. Ha ehhez hozzá vesszük szép alakját (ízléses fehér atlac ruhában jelent meg), arcának kedves elevenességét,

friss, ifjúi kellemét: bizony csak a mondók lehetünk, hogy kár volna a nemzeti színházban is meg nem próbálni [...]

A budapesti Népszínház

N é p s z í n h á z.

Ma, augusztus 6-án:

Erdösi Eugenia k. a. mint
vendég.

A kornevilli harangok.

Regényes operette 4 felv. Szö-
vegét írták Clairville és Ch.
Gabet, fordította Rákosi Jenő.
Zen. szerző Robert Planquette.

Hanri	Vidor
Gáspár,	Solymosi
A bíró	Tihanyi
A jegyző.	V. Kovács
Fuinár őrnök . . .	Bakonyi
Grippardén. . . .	Marton
Greniső	Kápolnai
Zsermén.	Jenei A.
Szerpolett,	Erdösi E.
Zsuska	Kacsó K.
Jutka	Erdei Berta

Akkoriban még nem létezett az Operaház, az operákat is a Nemzeti Színházban játszották; a kritikus utolsó mondata így azt jelenti, szerinte Eugénia énekel olyan jól, hogy operaszínpadon is ki kellene próbálni tehetségét.

Erre nem került sor, Eugénia most már végleg kitarzott az operett mellett. Rákosi Jenő igazgató az akkor még nagyon új Népszínház számára nyerte őt meg. Ezt a színházat, melynek sokáig Blaha Lujza volt első számú sztárja, az akkoriban már rendkívül népszerű zenés népszínmű és hozzá felnövő nyugateurópai párja, az operett műfa-ja számára építették 1874-ben, hogy tehermentesítsék a Nemzeti Színházat.

Rákosi Jenő azzal a céllal hívta színházához hősnőnket, hogy belőle is, mint a nem sokkal

korábban szerződttetett Szigligetinéből (aki később Pálmay Ilka néven lesz közismert) Blaha Lujza szerepkörének további erősségeit nevelje ki. Blaha

Lujza akkoriban lett harminc éves, a végtelenségig azonban nem lehetett terhelni, feltétlenül szüksége volt a színháznak tehetséges fiatal utánpótlásra. Későbbi utalások szerint a nemzet csalogánya ebben az időszakban maga is tanítgatta ifjú pályatársnőjét.

Eugéniára a tanítás rá is fért, hiszen az operett műfaja új volt a számára. Valószínűleg annak idején Bécsben színjátszást nem tanult, csak éneket, és komoly alaptermészete miatt nehézségeket okozott számára a csábító operett-szubretteket és a népszínművek vidám menyecskéit színészileg is, prózát is mondva, esetenként táncsal fűszerezve életre kelteni. Első kritikáiban bizony vérszegénynek mondták alakításait, de azt többnyire leszögezték, hogy nagyon jól énekel, és szép jelenség a színpadon.

Igazgatója, Rákosi Jenő rendkívüli terheket rakott rá, érdemes megnézni a Függelékben szerepeinek jegyzékét, hány új főszerepet kellett megtanulnia rövid idő alatt. Népszínházi működésének elején többnyire repertoár-előadásokba állították be, azonban később már premiereket is kapott.

A magyarul *Kamargo* címmel játszott francia operett (*Camargo*) címszerepében debütált 1879. június 19-én; a színlapon a berlini udvari operaház volt tagjaként reklámozták. A darabot a legendás spanyol táncosnő, Marie Camargo

élete ihlette, s a címszerep nehézségét az is adta, hogy – miként a *Fővárosi Lapok* kritikusa két nappal később írta – *benne táncolva kell énekelni, a mi teljes routinnal bíró énekesnőt is kifáraszt s a lélekzetvételt – a könnyed, biztos, szabad ének rovására – rövidre fogni kényszeríti. Hát még kezdőnél, ahol az elfogultság és a szerepkör szokatlansága is jelentékeny akadályokul szolgál-
nak!*

Véleményét érdemes hosszasan idézni, mert leírása rendkívül szemléletes, és segít magunk elé képzelni hősnőnk alakját:

Kiváló előnye, igazi szerencséje, hogy mint színpadi jelenség igen rokon-szenves és megnyerő. Kellem van az arcán, mozdulatában, hangjában és beszédében is. Meg van áldva a mosoly különös bájával s a testalkat fris ruganyosságával. Arca élénken és gyorsan tud kifejezni minden kedélymozzanatot s nemcsak a fiatalság varázsa teszi széppé, hanem sokszor a kifejezés elevensége is. Hangja is kedves, de a gyors és változó rhythmusú chansonettákban nem mindig cseng eléggé. [...] Minthogy elég jó iskolában képezte magát, nem lesz nehéz az operett-stilt, mely sajátos pikant élezést és csapongó játsziságot követel, teljesen elsajátítania. [...] Jelmezei, kivált a rabló kapitány kastélyában

felöltött halvány rózsaszín kurta ruha, díszesek és ízlésesek voltak s sugár, hajlékony alakján igen jól állottak.

Szintén nem volt könnyű szerep Offenbach: *Madame Favart* című operettjének címszerepe, amelyben a fordulatos cselekmény során különböző álruhákban, többféle személyiséget megtestesítve kellett megjelennie:

Favartné majdnem folyton a színen van, a legkülönbözőbb alakokban, mint utcai énekesnő, szobaleány, rokoko öltözetben mint úri hölgy, majd mint öreg asszony. Erdősi k. a. igyekezett megfelelni e sokféleségnek, de nem mindig sikerrel. Nagy hátránya játékának az, hogy csupa mozgékonyaságból elveszti természetességét s nem uralkodik mozdulatai fölött, még nagyobb baj azonban, hogy a beszéd hangsúlyozásában sajnosán ingadozik. E részben haladása nem látszik lépést tartani énekével, mely tegnap többször is méltó tapsokat aratott; az első felvonásbeli

N é p s z i n h á z.
Ma, november 15-én :
FAVÁRNÉ
Nagy operett 3 felvonásban.
Szövegét írták Alfred Duru és
Henri Chivot; fordították Évva
Lajos és Fáy J. Béla. Zenéjét
szerző Offenbach.
Favár Vidor
Favárné . . . Erdősi E.
Kotinyák őrnagy Együd
Züzánn . . . Sziklai E.
Hektor dő Boápréó Balogh
Ponszáblé. . . Solymosi
Biszkotén. . . Komáromi J.
Kezdeté 7 órakor.

pajkos dalt ismételnie kellett s a zenekarból két szép bokrétát nyújtottak föl neki. – írta a Fővárosi Lapok 1879. november 15-én.

Majd megkapta a címszerepet Erkel Elek, a nagy Erkel Ferenc fia Székely Katalin című új operettjében. Ez nemcsak egyszerű premier, hanem ösbemutató volt, ami azt is jelenti, hogy nyilván hosszabb próbaidőszak előzte meg, alaposabban fel tudott készülni a szerepre.

Az előadás jól folyt, a szereplők kedvvel játszottak és szép sikert biztosítottak a műnek. Erdősi Eugénia k. a. a címszerepben megjelenésével úgy, mint énekével egyaránt hatott; ... több dalt ismételnie kellett – referált a Fővárosi Lapok 1880. január 17-én.

Eugénia népszínházi működéséről Verő György tollából is olvashatunk értékelést. A sokoldalú színházi ember (zeneszerző, librettista, rendező, színháztörténész) megírta a Népszínház történetének első ötven évét; az ő könyvéből⁴³ idézek, az 1879-es évvel foglalkozó oldalakról („Soldosné” Blaha Lujzát jelenti):

A „Camargo”-ban mutatkozik be jún. 19-én Erdősi (Biba) Eugenia, a berlini udvari Opera volt tagja, akivel Rákosi egyelőre Szigligetinét s ha ez sikerült, Soldosnét kívánná pótolni az operettben. Rokonszenves jelenség s kritikus hely-

*zete dacára is (Soldosné után játszani, énekelni, táncolni!) kirí tehetsége. Kell
lem van az arcán, mozdulataiban, hangjában s beszédében is; mosolya bájos,
alakja szép: egészen fiatal, üde. Hangja kedves, játéka eleven, szinte
túleleven. Kezdő, de a mester vezetése alatt esetleg igazolhatja annak várako-
zásait. Még inkább meggyőz hivatottságáról a baljóslatokkal várt és igen szép
eredménnyel végződő kísérletével: Serpolette próbakő-szerepében. Még ennél
is jobban tetszik „Angot”-beli Clairetteje, míg a fáradt Lecocq legeslegújabb
„Kis nagysám”-ával ő sem boldogul.*

Hamarosan azonban felröppent a hír: a bécsi Theater an der Wien színház
őszki évadnyitó előadásán Johann Strauss: *A királyné csipkekendője* című ope-
rettjének ősbemutatóján az egyik főszerepet Erdősy Eugénia fogja játszani. Az
igazi szenzációt keltő információt egyébként a kanizsai Zalai Közlöny írta meg
elsőként⁴⁴, már 1880. március végén (nyilván Eugénia Kanizsán élő testvérei
voltak a forrás), míg a Fővárosi Lapok tudomására csak júniusban jutott. A
Népszínház egészen az utolsó pillanatig jól kihasználta művésznőjét – még alig
két hónappal bécsi debütálása előtt is premierje volt...

Bécsben

Theater an der Wien

1880 ősztől Eugénia életének új szakasza következett: pályája ismét, és ezúttal végérvényesen külföldön folytatódott. Első állomása a bécsi Theater an der Wien. Bécs történelmi jelentőségű színházát Emanuel Schikaneder, Mozart korábbi munkatársa, a *Varázsfuvola* librettójának írója építtette a 18-19. század fordulóján. Zene-történeti rangjához hozzájárult, hogy színpadán zajlott le Beethoven Fideliójának és több nagy zenekari művének ősbemutatója. Amikor Eugénia ide szerződött, már egy ideje a klasszikus operett talált benne otthonra. Maximilien Steiner volt az az igazgatója, aki jó kapcsolatot alakított ki Johann Strauss-szal, így még 1874-ben a Theater an der Wienben mutatták be Strauss *Denevér* című operettjét, ami azóta is a műfaj

csúcsa. Maximilian Steiner 1880 tavaszán bekövetkezett halála után fia, Franz vitte tovább a színházat. Első évadjának nyitásaként szintén Johann Strauss-ősbemutatóval tudott kirukkolni, s mint újdonsült igazgató ő szerződtette Eugéniát. Eugénia szempontjából a felkérés súlyát jelzi, hogy Strauss ekkor már állócsillaga volt Bécs zenei életének, s új operettjének ősbemutatóját maga vezényelte. Egy ilyen előadásban főszerepet kapni hatalmas dolognak számított. Ám művésznőnk – ahogy később az őt jól ismerő Villányi Henrik leírta⁴⁵ – nehezen vállalta el a szerepet, mert férfit, az ifjú portugál királyt kellett megismeríesítenie (abban az időben még szokás volt, hogy fiatal fiú, férfi szólámát női hangra komponálta meg a szerző; Mozarttól Verdiig, sőt, Richard Straussig sok példa van erre), s nem tartotta erkölcsös dolognak, hogy nadrágban jelenjen meg a színpadon. Aztán a rábeszélésekre mégis elfogadta az ajánlatot, pedig nem csak egyszerűen nadrág volt a jelmeze, hanem bizony harisnyás lábait is jócskán kellett mutogatnia...

A Johann Strauss-életmű kiváló ismerője, Marcel Prawy szerint⁴⁶ A királyné csipkekedője az egyik legszebb és legötletesebb operettje a szerzőnek, annak ellenére, hogy a libretto nem sikerült túl jól. Maga a történet 1580 körül, a portugál királyi udvarban játszódik. Benne operett-hősként lép színre Cervantes

Kais. königl. priv. Theater an der Wien.
Direction: Franz Steiner.

Freitag den 1. Oktober 1880.

Unter persönlicher Leitung des Compositors **Johann Strauss.**

Zum 1. Male:

Das
Spizentuch der Königin.

Operette in 3 Akten von **G. Bohrmann-Niege** und **N. Genée.**

Musik von **Johann Strauss.**

Die neuen Kostüme nach Zeichnungen des Herrn **Gaul.** Sämmtliche neuen Dekorationen von den k. k. Hoftheatermalern Herren **Brioschi, Burghardt und Kautsky.**

Der König Hr. Gadsby.

Ein Kammerherr

Hr. Kautsky.

Die Königin Hr. Leithner a. G.

Der Tanzlehrer des Königs

Hr. Kautsky.

(akkoriban divatosak voltak az irodalmi témák, nem sokkal korábban Boccaccióról is készült operett). A Csipkekendő-ben jócskán voltak „áthallások” az osztrák császári családra, Ferenc Józsefre, Erzsébet királynéra és Rudolf trónörökösre, akire bizonyos szempontokból erősen hasonlított a darabbeli fiatal király. Emiatt kissé pikáns lehetett, hogy az ősbemutatót éppen Ferenc József névnapja alkalmából tartották... Az új igazgató megadta a módját első premierjének: újjávarázsoltatta az egész színháztermet, s a díszletek és jelmezek is olyan fényes kiállításúak voltak, hogy a császári színházban is megállták volna helyüket (a derék igazgató egyébként hamarosan pénzügyi csődbe vitte a színházat, ráadásul elszerette a Keringőkirály fiatal második feleségét – mindezek miatt pályáját Berlinben folytatta tovább, ahol majd újra találkozni fog színigazgatói minőségben Eugéniával). Az újságok egyöntetűen pozitívan szóltak hösnőnkről: friss, gazdag hangja van, megjelenésében és énekében egyaránt tetszett – írta például másnap a *Wiener Zeitung*. Ziccer-szerepe Felix Schweighofernak volt a darabban, aki azt alaposan ki is használta, illetve Alexander Girardinak, aki a fiatal király nevelőjét játszotta, de Eugéniát is „viharosan” („stürmlisch”) ünnepelték, és többször is függöny elé hívták⁴⁷.

Ma a darab viszonylag ritkán kerül színre, valószínűleg a szövegkönyv gyengeségei miatt. Dallamai közül azonban többet ismerünk, csak nem tudjuk, hogy onnét származnak, ugyanis Strauss később a *Csipkekendő* zenéjének legfontosabb témáiból állította össze *Déli rózsák* című keringőjét (*Rosen aus dem Süden*, Op. 388).

Hamarosan Eugénia új szerepeket is kapott a Theater an der Wien repertoár-előadásában: *A corneville-i harangok* című operett⁴⁸ szubrettjét, amelyet magyarul már a budapesti Népszínházban is játszott; kipróbálhatta magát, mint Adél a *Denevérben*⁴⁹, és fellépett egy Millöcker-operettben, melynek címe *Herz-Ass*⁵⁰ volt.

A bécsi színház révén 1881 nyarán húsz előadásra szóló vendégszerződést kapott Teplitz-Schönau, az akkor a Monarchiához tartozó népszerű fürdőhely (ma Teplice, Csehország) városi színházába. A helyi sajtóvisszhangok dicsérték, egyedül magyaros akcentusát rótták fel még mindig⁵¹.

Berlinben

Egy gyors kanizsai látogatás és benne egy koncert után énekesnőnk ismét Berlinbe költözött, mint a Friedrich-Wilhelmstädtischer Theater frissen szerződött szubrettje.

Említettem, hogy bécsi színigazgatója, Franz Steiner még előző évben, éppen a *Csipkekendő* időszakában szerelmesedett össze Johann Strauss fiatal második feleségével, Lilyvel. Strauss ezért megvonta bizalmát a Theater an der Wien-től, és új operettjét a berlini Frigyes-Vilmos színház számára ígérte. Ez lett az *Egy éj Velencében*. A Fővárosi Lapok értesülése szerint a zeneszerző egyik feltétele az volt, hogy női főszereplője Fräulein Erdősy legyen – mint hamarosan ki fog derülni, ez a konkrét terv sajnos nem valósult meg, de Eugénia Berlinbe kerülésének itt kell keresnünk a hátterét.

Hősnőnk operett-színésznőként második berlini korszakában érett be úgy igazán. Lehet, hogy ha visszatér az operaszínpadra, ott is sikeres lett volna, ám most már megmaradt az operett műfajánál. Igaz, a korabeli operettek neki való szerepei zeneileg, énektechnikailag voltak olyan igényesek, mint egy operaszerep.

A Friedrich-Wilhelmstädtischer Theater ma

Sikereiről 1882. június 22-i számában adott hírt a *Zalai Közlöny*:

Erdőssy Eugenia diadaláról folyton újabb és újabb hírek érkeznek. Tudvalevőleg ő most a berlini „Frigyes-Vilmos városi színház” szerződött tagja. Nemrégiben a „Furcsa háború” és a „Gascognei nemes” című operettekben lépett fel s aratott valamennyi társainál több babért. Egy brémai lap ez alkalmakból a következőket írja a kitűnő művésznőről: „Valamennyi fölött tündökölt ismét Erdőssy Eugénia k. a., kinek szép, dallamos hangjára már többször volt alkalmunk a közönség figyelmét felhívni. Kíváncsinos volna, hogy ezen művésznő már egyszer magasabb téren is – mint a buffo-operette tegyen kísérletet. Tehetségei erre határozottan képessé teszik.

A kanizsai sajtó jólétesültségét a hozzáférhető korabeli berlini újságok is alátámasztják. Megtudhatjuk belőlük, hogy 1881 ősztől Eugénia két rendkívül zsúfolt évadot csinált végig színházában: havonta, kéthavonta premierje volt, s szinte minden este játszott. A sikeres előadásokat a színház gyakorlatilag a premier után minden este műsorra tűzte, egészen addig, míg a közönség részéről volt rá érdeklődés. A *Berliner Tageblatt* és a *Berliner Gerichts Zeitung* egybehangzóan emelte ki szinte minden premier után *Fräulein Erdösy* kelle-

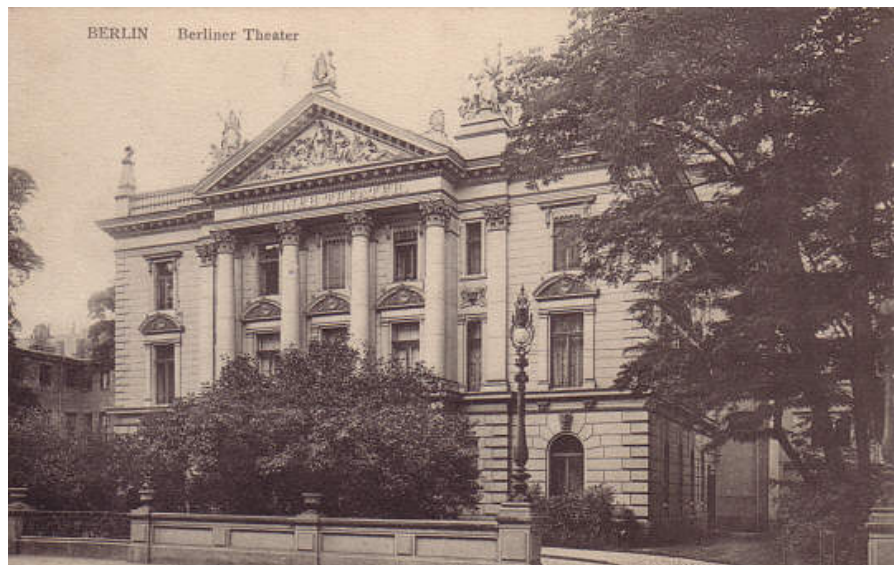
mes, kecses megjelenését, temperamentumos játékát és árnyalatokban gazdag, jól képzett énekhangját. (Szerepeinek jegyzékét lásd a függelékben.)

A legnagyobb sikert talán Johann Strauss új operettjében, a *Vidám háború*-ban (*Der lustige Krieg*, amelyet *Furcsa háború*-nak is szoktak fordítani) aratta a holland menyecske, Elsa szerepében⁵². Straussnak ezt a darabját a bécsi ősbemutató után a Frigyes-Vilmos színház játszotta külföldön először. A berlini premiért maga az illusztris szerző dirigálta, így Eugénia ismét a Keringőkirály vezénylete alatt énekelhetett. Sőt, magát a szerepet is a zeneszerző kívánságára kapta⁵³.

1883 nyarán ismét változás történt hősnőnk pályáján: hat hónapra a hannoveri Residenz-színházhoz szerződött⁵⁴ – anyaszínháza ugyanis átépítés miatt bezárt. Talán azért éppen Hannoverbe ment, mert az ottani Residenz-Theaterben korábbi bécsi színigazgatójának fivére, Gabor Steiner volt az igazgató. Különösen nagy sikert aratott a *Nanon* című új francia operettben: mint címszereplőt valóságos virágözönnel árasztották el, az előadás végén pedig a lelkes publikum ki akarta fogni a lovakat a művésznő kocsijából, hogy úgy vigyék haza nagy diadallal. Lehet, hogy ez már leendő vőlegényének, a hannoveri garnizonban állomásozó katonatisztnek a műve volt... Viszont hannoveri szerződése

miatt nem vehetett részt 1883. október 3-án az új Frigyes-Vilmos színház első premierjén, az *Egy éj Velencében* ősbemutatóján, pedig mind a magyar, mint a bécsi sajtó értesülései szerint ennek érdekében komoly, szinte diplomáciai szintű jegyzékváltások zajlottak Bécs, Berlin és Hannover között, de sikertelenül⁵⁵. Gabor Steiner igazgató 6000 márkát kért, hogy a Hannoverban neki telt házakat, jó bevételt biztosító Eugénia szerződését hajlandó legyen idő előtt felbontani⁵⁶. Úgy látszik, a berlini színháznak még a Keringőkirály presztízsével megtámasztva⁵⁷ is nagy volt ez az összeg. Minket, kései utókort a történetből leginkább az érdekelhet, hogy Eugénia erre az időre tényleg remek operett-sztárrá nőhetett ki magát, ha a Keringőkirály sokáig ragaszkodott a személyéhez. Érdekes lenne tudni, hogy maga Eugénia miként élte meg ezt a történetet, nagy csalódás volt-e számára, hogy nem vehetett részt egy újabb Johann Strauss-ősbemutatón.

Miután lejárt hannoveri szerződése, visszatért Berlinbe – de nem régi színházába, hanem az operettszínházként újjászervezett Walhalla-Theaterbe. Ezzel megkezdődött rövid, eseménydús karrierjének utolsó korszaka.

Walhalla-Theater

A Walhalla Színház Berlin Kreuzberg városrészében, a Charlottenstrasse 90-92. szám alatt állt. 1850-ben a Renz cirkusz számára épült, később több átalakítás után színházként funkcionált tovább. Az épület ma már nem létezik, 1935-ben lebontották – valószínűleg büntetésből, mert 1933-tól a berlini zsidó kulturális egyesület színtársulata működött benne.⁵⁸

Ebben a színházban fejeződött be Eugénia rövid karrierje. Hannoveri sikere, a *Nanon* nyomán 1884. április elején, majd június közepén ismételten ő vette át a Walhallában is hatalmas sikerrel futó előadásban a címszerepet⁵⁹, amivel a két széria közti szünetben Nürnbergben is viharos sikert aratott. A berlini Walhalla színház is stagione rendszerben működött: egyetlen előadást tartottak repertoáron, amit minden este játszottak, akár hosszú hónapokig is. Ráadásul nem volt kettős szereposztás, például a *Nanon* első körülbelül 70 előadását címszereplőként – minden este fellépve – a színház kedvence, Jenny Stubel csinálta végig. Nem csoda, hogy kimerült és szabadságot kapott. Őt váltotta Eugénia, a két szériában ő is több héten át minden este színpadra lépett. Nem lehetett könnyű dolga a közönség-kedvenc

Stubel kisasszony után, de csatát nyert! Emlékezett még rá a közönség korábbi berlini szerepeiből, és rokonszenvvvel, sok tapssal és virággal fogadták a kritikusok szerint azóta jelentős fejlődésről tanúskodó alakítását, mellyel szerintük kitört Jenny Stubel árnyékából. (Ezt Stubel kisasszony zokon is vette, és nagy versengés indult meg a két szép és tehetséges Jenny között⁶⁰ – mert Eugéniát Berlinben úgy emlegették, mint *die schöne Jenny*...) A mi Jennynkről megállapították, hogy korábbi akcentusát elhagyta, megjelenése most is kecses, éneke kimagasló, és összességében nagy nyeresége a színháznak.

Következő szerepe Millöcker: *A tábori lelkész* (Der Feldprediger) című operettjében Minna, ezt még szintén Jenny Stubelt váltva játszotta⁶¹. Első igazi „saját” premierje az 1885. szeptember 23-án bemutatott *Don Cesar*⁶². Rudolf Dellinger cseh-német karmester és zeneszerző operettje ugyanabból a témakörből merítette tárgyát, mint Victor Hugo klasszikus drámája, a *Ruy Blas*. Eugénia egy Maritana nevű szép cigánylányt, utcai énekesnőt játszott benne, akibe bele szeret a spanyol király. A helyzet sok bonyodalmat hoz, melynek fő mozgatója Don César, a kalandor nemes. Az előadást, mely a kényes berlini közönség kíváncsalmának megfelelően külsőségeiben is fényűző volt, Eugénia régi főnöke, Franz Steiner rendezte, aki Bécsot otthagynva ekkoriban lett ennek a színháznak

az igazgatója. A korabeli kritikák szerint a Don Cesar minden vonatkozásban kiváló előadás volt, a színház legjobb erői szerepeltek benne, Eugéniát is beleértve. A Kanizsáról Berlinbe került Nyáry Sándor (még lesz róla szó) ezt az előadást is látta, amelyre így emlékezett vissza Eugénia halála után:

*Sohasem felejttem el azt a Don Cesart”, melyben ő volt „Maritana”, azzal a gyöngyfüzérrel habnyakán és a pompás gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott koronával dús, gyönyörű hajzatában. A zsúfolt ház a hamis ékszer, mely előtte még akkor is alárendelt szerepet játszott volna, ha igazi ékszer – mert neki csak a királynő kellett, aki itt, máskor is az a hamisítatlan királynő volt, ki eléggülten uralkodott a művészet birodalmában [...]*⁶³

Most a *Don Césart* játszották minden este, hónapokon át, míg Eugénia is ki-merült. Néhány alkalomra ezúttal az ő helyére szerződtettek egy kevésbé ismert szubrettet Hamburgból, akinek fellépése alkalmat adott a kritikusoknak, hogy összehasonlítsák kettejüket. Megállapították, hogy bár Dora Müller jól énekelt és nagy tapsokat kapott, Eugénia volt igazán spanyolos és temperamentumos a szerepben.⁶⁴

1886-ban a Walhalla színház szinte az egész első félévben *A nevető Berlin* (*Lachende Berlin*) című szerkesztett műsort játszotta⁶⁵. *Vidámságok Berlin*

színháztörténetéből alcímének megfelelően több jelenetből, zenéből vágták össze. Egyik felvonása saját színházuk legnagyobb sikereit idézte fel, ebben lépett színpadra Eugénia. Pontosan nem sikerült rekonstruálni, mikortól, mert a bemutató idején még nem játszott benne. Ebben az időben adódhattak egészségügyi problémái, felmerült ugyanis tüdőbetegségének gyanúja. Ekkoriban kezdtek felröppengetni olyan hírek, hogy visszavonul a színpadtól. Mivel már menyasszonya volt Strachwitz grófnak, az egyik változat szerint házassága miatt fog visszavonulni, míg máshol azt írták, hogy betegség miatt. Annyi bizonyos, hogy 1886. szeptember 1-jével lejárt szerződése a Walhalla színházzal. Miután nyár végén visszatért szokásos kanizsai nyaralásából, még megkapta a címszerepet a *Mamsell Angot* című francia operettben (nálunk *Angot asszony lánya* címen ismert), és augusztus 22-től kezdve négy egymás utáni este el is játszotta⁶⁶. Ekkor lépett életében utoljára színpadra. A továbbiakban rövid vendégszereplésre Breslauba szerződött, ahol sztárgázsit, esténként 200 márkát kínáltak neki. Szeptember 8-án este nézőként még elment a Walhalla színház premierjére, a *Dubarry* előadására, miközben holmijai otthon összecsomagolva várták, hogy Boroszlóba induljon. Másnap este 7 óra után pedig eldőrdült a végzetes pisztolylövés...

Kapcsolatai Nagykanizsával

Mielőtt halála körülményeire, okaira rátérnék, érdemes felidézni, hogy pályakezdése óta hogyan alakultak kapcsolatai felnevelő városával.

Nyári szabadságait mindig otthon, Kanizsán töltötte, még Berlinből is rendszeresen hazautazott. Külföldi éveiben édesanyja állandóan vele volt, de hiányoztak neki testvérei és maga Kanizsa. Amikor 1885-ben ismeretséget kötött a zalaegerszegi származású Nyáry Sándorral, aki kanizsai hírlapíróskodás után a berlini egyetemen tanult művészettörténetet, Eugénia azért is fogadta őt nagy örömmel, mert tudott vele Kanizsáról beszélgetni. Nyáry hosszabb élménybeszámolókat küldött haza régi újságjának, így sok mindent megtudhatunk Eugénia akkori életének kereteiről. A *Zalai Közlöny* által 1885. április 11-én megjelentetett írásában a következőket olvashatjuk:

Tegnap vendége voltam a nagy művésznőnek. Kellemesen beszélgetve ültünk az asztalka mellett: a művésznő, édesanyja és én. – Beszélgettünk a művészetről, irodalomról és első sorban az édes magyar hazáról. Hja! Ha két magyar találkozik messze idegenben, miről is beszélhetne legszívesebben, mint a gyönyörű hazáról [...] Mennyivel inkább volt nekünk társalgási anyagunk, mikor

egy megye gyermekei vagyunk! Kanizsa, – Egerszeg! Folyton Kanizsáról és a legkedvesebb reminiscenciákról beszélgettünk, mely alkalommal vitattuk a hazai művészetet is, s igazi gyermeki örömmel közölte velem, hogy a nyár folyamán elutazik Nagy-Kanizsára, huzamosabb időt fog tölteni a Balaton kies partján, ott lesz az édes hazában, ahová a legtisztább szeretet kötelékei csatolják, amely édes hazáról oly érzékenyen, oly nagy tisztelettel emlékezik meg.

Eugénia több alkalommal hangversenyt is adott nyári kanizsai látogatásai idején – igaz, inkább csak az első években, később valószínűleg jobban kimerítette a színi évad.

1875-ös hangversenyéről már szoltam, de sor került ilyen eseményre az 1876-os⁶⁷, 1877-es⁶⁸ és 1881-es⁶⁹ itthoni tartózkodásai idején, többnyire augusztus végén, szeptember legelején. E koncertek közös jellemzője volt, hogy akkori szokás szerint kanizsai közreműködők is felléptek. Zongorakísérője is itthoni muzsikus volt, bár nem mindig tudható, hogy ki, többször nem említette meg a sajtó. De bizonyos, hogy 1877-es koncertjén a kitűnő Berecz Imre, 1881. szeptember 1-jén pedig Rosenberg Ádám, a Glasgow-ból akkoriban hazatért zongorista kísérte (az ő néhány év múlva megszülető fia lesz majd Sigmund Romberg néven népszerű operett- és musical zeneszerző az Egyesült

Államokban). Előfordult, hogy kettőst is énekelt helyi közreműködővel: Bischitzky Miksával, a jónevű magán énektanárral és tenoristával Gounod Faustjából (1875) és egy alkalommal mint operettprimadonna is ízelítőt adott művészetéből a sokoldalú Ollop Imrével. Kanizsai tartózkodásai idején több ízben Keszthelyre is meghívták, ott is szép sikereket aratott a helyiek és a nyaraló vendégek között. Ezeken a koncerteken műsora törzsanyagát operaáriák tették ki. Gyakran énekelt Rosina kavatínáját Rossini: *A sevillai borbély* című operájából, Lucia áriáját Donizetti: *Lammermoori Luciájából*, valamint olyan bravúr-darabokat, mint az *Árnyéktánc* (Meyerbeer: *Dinora* című operájának részlete) és Rossini *Hamupipőke*-nagyáriája. Mellette énekelt dalokat (Schumanntól, Wilhelm Taubert-től), valamint válogatott a kor népszerű népies magyar műdalaiból. 1878-ban is tervben volt egy kanizsai hangverseny, ám az akkori politikai helyzet, a boszniai okkupáció következtében elrendelt általános mozgósítás miatti nyugtalan hangulat okán alkalmasabb időre halasztották⁷⁰, ami csak három év múlva jött el. Ez az 1881. szeptember 1-jén a városháza nagytermében adott koncert az utolsó lett Eugénia kanizsai szereplései sorában:

A t. művésznő kedves és szép jelenség, a mi a világot jelentő deszkákon ép oly múlhatatlan kellék, mint az a szép hang, a melyben gyönyörködniünk alkalmunk volt, s melyet a hangversenyen jelenvolt közönség érdemszerint megtapsolt. A művésznő rokonszenves és kedves jelenségét emeli a kifejezés teljes arcjáték, s ha már azóta, mióta a művésznőt nem láttuk és hallottuk a hang erejében és nagyobb hajlékonyságában határozott és szép haladást kell constataálnunk, a haladás még szembeötlőbb mindazokban, mik a színésznőre vonatkoznak, az eleven taglejtésben, az arc- és szemjátékban. – Mind az opera, mind az operette részekben alkalma volt a szép művésznőnek hangjának még a magasabb futamokban is simaságát és hajlékonyságát demonstrálni; ép oly kedvesen énekelte magyar népdalainkat, melyeket lelkesült tapssal és éljenkiáltásokkal fogadott a közönség.⁷¹

1885 nyarán a Walhalla színház, mintegy meghosszabbítva az évadot, egy hónapig Baden-Badenban és Mannheimben vendégszerezelt⁷². Eugénia, aki amúgy is keveset pihenhetett volna az új évad megkezdéséig, a vendégjáték befejeződése után hamarosan táviratot kapott Kanizsáról: édesanyja nagybeteg, utazzon haza sürgősen!⁷³ Idejében érkezett, ám néhány nap múlva, augusztus 13-án anyja meghalt, az anyakönyv szerint epebetegségben.⁷⁴ 15-én helyezték

örök nyugalomra a családi sírboltban. Eugénia életében ezzel nagy törés következett be, ami korai halálára is kihatott: hosszú depressziós időszakot okozott számára. Ugyanakkor öccse későbbi közléséből⁷⁵ arra következtethetünk, hogy anyjuk ezekben a napokban, betegágyán adta beleegyezését, hogy eljegyezze magát a Hannoverban megismert Strachwitz gróffal.

Művésznőnk utoljára 1886 nyarán töltött hosszabb időt Kanizsán. Ekkor a nem sokkal korábban alakult Magyar Irodalom és Műpártoló Egylet vezetősége tisztelgő látogatást tett nála, és hangverseny tartására kérték fel. Eugénia sajnálattal utasította el a kérést azzal, hogy még édesanyját gyászolja. Megígérte viszont, hogy szüretkor visszatér és bepótolja.⁷⁶ Augusztus végén aztán visszautazott Berlinbe, és hamarosan megtörtént a tragédia.

Az öngyilkosság

1886. szeptember 10-én, pénteken először csak kósza hírként, majd megerősített bizonyossággként járta be a várost a hír: a berliniek kedvence, a szép Jenny előző este, nem sokkal hét óra után a Tiergartenben pisztolylövéssel próbált véget vetni életének. A lövés félresikerült, de azért annyira nem, hogy ne

okozzon súlyos szenvedéseket Eugéniának, aki néhány óra múlva meghalt a Charité nevű kórházban. Halála napjaként mindenhol szeptember 9. (csütörtök) szerepel: a végzetes tettet valóban aznap este követte el, ám már elmúlt éjfél, amikor kilehelte lelkét, így voltaképpen szeptember 10-én halt meg.

Az öngyilkosság meglehetősen nagy hullámokat vetett Berlinben, szinte mindegyik korabeli lap beszámolt róla. Legfrissebben a naponta kétszer, reggeli és esti kiadásban megjelent *Berliner Tageblatt* tudósított⁷⁷. Naprakész volt a más profilú, de azért az aktuális történésekre is érzékeny, szintén naponta kétszer megjelenő *Berliner Börsen-Zeitung* is. A Berlinben tartózkodó jó barát, Nyáry Sándor részben a helyi sajtó, de részben saját értesülései, utánajárásai, korábbi információi alapján is tudósította a kanizsai olvasókat a *Zalai Közlöny* számára hazaküldött cikkeiben. E forrásokból és Eugénia öccse, Bálint jóval későbbi elbeszéléseiből nagyjából egybehangzóan rajzolódik ki a Berlinben zajló események krónikája és a mögötte húzódó ok.

A berlini újságok rendkívül naturális részletekkel tudósítottak a történetekről⁷⁸. Eugénia este 7 óra körül kocsival a Tiergartenba hajtatott (ez Berlin közepén egy nagy zöld terület, korábban királyi vadaspark volt), ahol egy bokor takarásában emelte fejéhez a revolvert. A golyó a jobb halántékán át kissé lefe-

lé haladt, a bal arccsontjában állt meg, miközben szétroncsolta a jobb szeme mögötti izmokat úgy, hogy szemgolyója kiugrott helyéről. A lövést meghallva találtak rá a véres fővel földön fekvő elegáns hölgyre s a mellette heverő revolverre. Kocsin a Charité kórházba szállították, ahol rögtön ápolás alá vették. Eugénia közben többször is eszméletére tért, s maga mondta meg, hogy kicsoda, mert az orvos, aki az egyik berlini újság szerint többször látta őt színpadon, eltorzult, véres arcát nem ismerte fel. Az újságok szerint még annyit mondott az orvosnak, hogy *jaj, az Istenért, meg ne mentsen...* Kloroformmal elkábították, kivették megsérült jobb szemét, és kioperálták a pisztolygolyót. A Berliner Tageblatt első tudósítása szerint közvetlenül lapzárta előtt, éjjel fél egykor még élt, de megírták, hogy életben maradására semmi esély nincs; és valóban, ahogy több újság is közölte, éjjel egy óra körül szállt ki belőle a lélek. Másnap Nyáry Sándor beszélt a háziasszonyával, akit jól ismert. Az asszony elmondta neki, hogy Eugénia *a lövés megtörténte után iszonyú fájdalmakat szenvedhetett, mert feje, haja tele volt földdel, porral és gallyal, amiből azt lehet következtetni, hogy szép feje kínok között sokáig vonaglott ama bokor tövében, hol szomorú tettét elkövette...*⁷⁹

Letzte Nachrichten.

□ Eugenie Erbdöry, die reizende Soubrette des Walhalla-Theaters, hat gestern Abend, wie wir in später Nachtstunde erfahren, einen Selbstmordversuch gemacht. Sie ist nach dem Thiergarten gefahren und hat dort durch einen Pistolenschuß versucht, ihrem Leben ein Ende zu machen. Sie richtete die Waffe gegen die rechte Schläfe; der Schuß hat das liebliche Gesicht in entsetzlicher Weise entstellt. Die Bedauernswerthe wurde Abends in die Charité eingeliefert; in dem Augenblick, da wir diese Zeilen in den Druck geben (Nachts $\frac{1}{2}$ 1 Uhr), war sie noch am Leben.

Berliner Tageblatt 1886.09.10. Morgenausgabe 3.p

Theater und Musik.

Eugenie Erbdöry †.

rg. Der Selbstmord der Sängerin Eugenie Erbdöry vom Walhalla-
theater, den wir bereits in der heutigen Morgen-Nummer meldeten,

Berliner Tageblatt 1886.09.10. Abendausgabe 1.p

Morgen-Ausgabe.

„Berliner Tageblatt“

erscheint täglich vormittags mit Ausnahme der Sonntage, zu welcher es nur in einer Morgen-Ausgabe ausgeben wird. Das Abonnement beträgt 1 Mark 50 Pf. für ein Jahr, 1 Mark 25 Pf. für ein halbes Jahr, 50 Pf. für ein Vierteljahr. Die Preise sind in Preuss. Mark und Pfennig zu verstehen. Die Abnehmer des Tagesblatts erhalten das Abonnement gratis. Die Abnehmer des Abendblatts erhalten das Abonnement gratis. Die Abnehmer des Morgenblatts erhalten das Abonnement gratis.

Verlagshaus: Neuhofstraße in Berlin.

Abonnements-Preis

Das Berliner Tageblatt wird dem Abnehmer „gratis“ bei der „Berliner Zeitung“ und bei der „Berliner Morgen-Ausgabe“ geliefert. Der Preis des Tagesblatts beträgt 1 Mark 50 Pf. für ein Jahr, 1 Mark 25 Pf. für ein halbes Jahr, 50 Pf. für ein Vierteljahr. Die Preise sind in Preuss. Mark und Pfennig zu verstehen. Die Abnehmer des Tagesblatts erhalten das Abonnement gratis. Die Abnehmer des Abendblatts erhalten das Abonnement gratis. Die Abnehmer des Morgenblatts erhalten das Abonnement gratis.

Berliner Tageblatt.

Nr. 458.

Berlin, Freitag, den 10. September 1886.

XV. Jahrgang.

Berlin, Dienstag,

Dieses Blatt erscheint in der Woche
zwölffmal.

Abonnements-Preis:

vierteljährl. f. Berlin 7 Mark 50 Pf.,
für ganz Preußen, das übrige Deutsch-
land und ganz Oesterreich 9 Mark.

Insertions-Gebühr:

die viergespaltene Zeile 40 Pf.

Morgen-

Nr. 427.

Ausgabe.

den 14. September 1886.

Berliner Börsen-Zeitung.

Als Gratis-Belagen erscheinen
außer anderen
tabellarischen Übersichten
eine Zusammenstellung
aller Submissionen,
Allgemeine Verlosungs-Tabellen
und Restanten-Fisten.

Als Postankalten, Zeitungs-Spediteurs und unsere Expedition nehmen Bestellungen an.

Die einzelne Nummer kostet 10 Pf.

Expedition der Berliner Börsen-Zeitung: Berlin W., Kronenstraße No. 37. — Annahme der Inserate: in der Expedition.

Nr. 106. 1886.

Berliner

34. Jahrgang.

Gerichts

Zeitschrift

für
Kriminal-, Polizei- und Civil-Gerichtspflege
des In- und Auslandes,
verbunden mit politischer Rundschau u. einem Feuilleton.

Erscheint wöchentlich dreimal:
Dienstag, Donnerstag, Sonnabend (morgens)
je 2-3 Bogen Folio.

Verantwortlicher Redacteur:
H. Jägerbock in Berlin.

Zeitung.

Das Recht unsere Waffe,
Gerechtigkeit unser Ziel.

Abonnement: Im Deutschen Reich und in Oesterreich
vierteljährlich 2 Mark 50 Pf.
In Berlin einschließlich Post 2 Mark 40 Pf.
monatlich 80 Pf.

Inserates
die viergespaltene Zeithälfte 35 Pf.
die ganze Seite 210 Mark.

Verlag und Expedition:
Gustav Behrend (Hermann Förstner)
W. Charlottenstraße 27.

Sonnabend, den 11. September.

Az első reakciók a teljes döbbenet mellett az értetlenség. Nyáry Sándor sokak kérdését így fogalmazta meg:

Ifjúsága, művészi ereje és tündöklő szépsége teljében, dicsősége és művészi pályája fénypontján, tisztelve mindenkitől, kedvező anyagi körülmények között

vajjon mi vihette a szerencsétlen művésznőt a halálba, mely gondolat nyomhatta kezébe a pisztolyt, melylyel viruló életének oly gyorsan vetett véget?

Ebben a cikkben⁸⁰ Nyáry elmeséli, hogy éppen a tragédiát megelőző napon, szerdán járt Eugénianál.

... víg volt, mint mindenkor, beszélt közeli vendég szerepléséről, s a szüretéről, melyen Nagy-Kanizsán óhajtott lenni. [...] – Este a színházba ment, hogy a „Dubarry” premierjén ott legyen s ott is jól mulatott. – Ki hitte volna, hogy 24 órával később e nemes, jótékony művésznő már a halállal fog vívódni?

A rejtélyre meglehetősen hamar fény derült. Már a kórházban megtalálták a halálosan sebesült énekesnő holmijában a levelet, amely a magyarázatot tartalmazta. Több akkori berlini újság egybehangzó tudósítása szerint ez a levél a berlini államügyésznek szólt. Eugénia azt a kérését fogalmazta meg benne, hogy holttestét vessék alá igazságügyi orvosi vizsgálatnak, és igazolják hivatalosan, hogy érintetlen volt-e. Több forrás⁸¹ is idézi a levelet, illetve annak legfontosabb részét, így elég nagy a hitelesség valószínűsége:

Herr Staatsamwalt!

Un infame Verleumdungen Lüge zu strassen und die Reinheit meiner Ehre und Unschuld darzutun, verlange ich, dass meine Leiche vom Gerichtsarzt

unterflucht wird, um dadurch festzustellen, dass die über meinem Lebenswandel verbreiteten Gerüchte böswillig erfunden worden find. Mein Schamgefühl liess es nicht zu, eine solche Untersuchung bei Lebzeiten vornehmen zu lassen.

9. September 1886. Eugenie Erdösy

Azaz:

Államügyész Úr!

Hogy az engem ért gyalázatos rágalmat megcáfoljam és bizonyítsam ártatlanságomat, kérem, hogy holttestemet törvényszéki orvos vizsgálja meg, és így igazolja, hogy nem éltem olyan életet, mint amivel rosszindulatúan megvádoltak. Szemérmességem nem teszi lehetővé, hogy ilyen vizsgálatnak életemben alávessem magamat.

Eugénia hannoveri működése idején ismerkedett meg egy fiatal arisztokrátával, Adalbert von Strachwitz gróffal, aki mint katonatiszt ott állomásozott⁸². Nem ő volt első arisztokrata hódolója: gróf Ernst von Hammerstein már korábban megkérte a kezét. Öccse későbbi elmondása szerint édesanyjuk akkor azt a tanácsot adta Eugéniának, hogy *mi egyszerű polgári család vagyunk, nem kell*

nekünk arisztokrata rokonság. Lánya hallgatott is rá, ám úgy látszik, Strachwitz gróf nagyobb hatással volt rá. Bálint elbeszélése szerint az anya a halálos ágyán csak azért egyezett bele, hogy lánya vele eljegyezze magát, mert a grófnak már nem éltek a szülei, s így remélhette, hogy Eugénia elkerüli a közvetlen családi lenézést. Körülbelül egy éve voltak jegyesek, amikor, mint Nyáry Sándor Eugénia háziasszonyától megtudta, von Strachwitz szeptember 9-én délután menyasszonya lakásán járt. Indulatos jelenetre került sor kettejük között, melynek során meggyanúsította, hogy viszonya volt gróf Hammersteinnel. A legmélyebb nőiségében megbántott Eugénia semmilyen más utat nem látott szüzességének igazolására, mint ezt a drasztikus módszert.

Hogy Hammerstein neve ekkor valóban felmerült, igazolja, hogy az érintett gróf szinte rögtön nyilatkozatot tett közzé a *Vossische Zeitung*-ban, amelyben leszögezi: hazugság, hogy intim kapcsolatban lett volna a színésznővel⁸³.

A vőlegény, Strachwitz gróf viselkedésének két oka lehetséges: bár szülei nem voltak, de azért nem légüres térben élt: további családtagjai és baráti köre, környezete rágalmazhatta meg menyasszonyát, ő pedig elhitte, s így bizonyos szempontból ő is áldozat; vagy ő maga akart kiszabadulni a jegyesség kötelé-

kéből, mert beleunt, hogy Eugénia egy év elteltével sem lépett vele szexuális kapcsolatra – illetve e két lehetőség kombinációja.

Később olyan vélemények is felmerültek Eugénia legközvetlenebb környezetéből, hogy az énekesnő már legalább egy éve foglalkozott az öngyilkosság gondolatával. Akkoriban vesztítette el édesanyját, aki külföldi élete során mindig ott volt mellette támaszként. Emellett felrémlt annak a lehetősége, hogy tüdőbeteg. Később színházának nekrológja⁸⁴ azt írta, hogy a diagnózis, bár egy neves orvos állította fel, tévesnek bizonyult. Lehet, hogy a tévedés csak a boncolás során derült ki, ahogyan egy közvetett forrásból⁸⁵ ismert újságcikk tudni véli, így Eugénia utolsó hónapjaira halálos betegség tudata is árnyékot vetett. Nyilván emlékezett kislány korából huszonéves bátyjára, Ferencre, aki *hosszas és kínos szenvedés után*⁸⁶ tüdőbajban halt meg, s ez is fokozta depresszióját, sebezhetőségét. Ekkor érte vőlegényének igazságtalan gyanúsítása, az lehetett az utolsó csepp.

A régóta fontolgatott öngyilkosság verzióját kanizsai férfirokona visszaemlékezése is alátámasztotta:

Alig magyarázható meg, hogy ez a fenséges nőiességében mintalány, mindig forgópisztolyt hordott magánál.

Egy ízben kérdeztem az okát.

„Nézze csak kis komámasszony; hogyan hogy ez a rút fegyver mindig vele van, nem illik ez a félelmetes portéka a Kegyed gyengéd kezébe.”

„Hohó, maga azt nem tudja – szólt enyelegve – én gazdag vagyok ám, nekem nagy kincsem van. Ez – s rámutatott a pisztolyra – ez a leghívebb barátom, ez megvéd engem.”

*És ez a barátja hű maradt. Megszabadította oly hitványan, méltatlanul megsebzett szívének a fájdalmaitól...*⁸⁷

Eugénia rendelkezésének értelmében táviratilag értesítették Bécsben élő bátyját, Ferdinándot (Nándort), aki rögtön Berlinbe utazott a formaságok elintézésére és húga utolsó kívánságának teljesítésére. Ez pedig az volt, hogy holttestét szállítsák haza, és szeretett városában, Nagykanizsán temessék el, egyszerű szertartással. Meghagyta még, hogy életnagyságú fényképét, mely szobáját díszíti, Nándor szintén vigye Kanizsára.⁸⁸

Szeptember 11-én valóban megtörtént holttestének orvosi vizsgálata, rövid hírben ezt is megírták a berlini lapok, és az eredményt is, amit később a kánizsai Villányi Henrik szinte költőien így fogalmazott meg: *És megállapították erényességét ott, hol gonosz rágalmazók becstelenségét keresték.*

Másnap, vasárnap délután 4 órakor a Charité kórház kápolnájában tartották búcsúztatását⁸⁹. A kórház nem igazán tett ki magáért, mert erre az időpontra két szertartást is időzítettek – talán adminisztrációs hiba történt. Mindenesetre az Eugénia búcsúztatására érkezőknek fél óráig várakozniuk kellett. Közben néhányan megnézték a fémkoporsóban nyugvó énekesnőt, akit fehér atlaszruhába öltöztettek, hajába illatos mirtuszokat fontak, tehát mintegy menyasszonyi díszben készítették elő a temetésre. Eltorzult arcát fehér kendő takarta.

A katolikus énekesnőt a kórház protestáns lelkésze búcsúztatta, ugyanis az illetékes katolikus pap az öngyilkosság miatt erre nem volt hajlandó. Alt tiszteletes úr arról beszélt, hogy egy német hajadon ilyen bántás esetén, mint ami Eugéniát érte, imába és sírásba menekült volna, ám a temperamentumos magyar nő kiútként csak a halált tudta elfogadni. A búcsúztatáson természetesen sokan jelen voltak a színházi világból: igazgatója, a sokat emlegetett Franz Steiner a nejével – aki nem volt más, mint Lily, Johann Strauss korábbi második felesége; ott volt előző igazgatója, Grosskopf; pályatársai közül a szeretett Felix Schweighofert említették a lapok, aki már a bécsi Csipkekendőben partnere volt. Több beszámoló a koszorúszalagokon olvasható feliratokat is megörökítette. A Steiner házaspár rózsákból álló koszorújával utolsó istenhozzádót

mondott a drága, felejthetetlen barátnőnek (*der theuren, unverglessichen Freundin den letzten Gruss*), Schweighofer kolléga pedig magyar nemzeti színű szalagokkal és magyar nyelvű felirattal díszített koszorút hozott.⁹⁰ A Walhalla színház kórusa és fúvóska tette ünnepélyessé a búcsúztatást. Az utolsó ének elhangzása után a koporsót kocsira tették, mögötte hamarosan ezres tömeggé duzzadt a gyászmenet, melynek célja az anhalti pályaudvar volt, onnét szállították vonattal Kanizsára. Közben a koporsót virágokkal, koszorúkkal annyira elhalmozták, hogy nem is fért be mind a vasúti kocsiba.

A nagykanizsai temetés

Eugénia közvetlen családja, ami ekkor már csak három testvérét jelentette, szeptember 14-én adta ki a gyászjelentést, mely mindkét kanizsai hírlapban megjelent:

Erdősy-Biba Nándor és neje, valamint Erdősy-Biba Kornélia, Erdősy-Biba Bálint úgy az összes rokonság nevében szomorodott szívvel jelentik felejthetetlen testvérük, illetve sógornője és rokonuk Erdősy-Biba Eugeniának, opera- és operette ének-művésznőnek folyó évi szeptember hó 9-én életének 27-ik évében

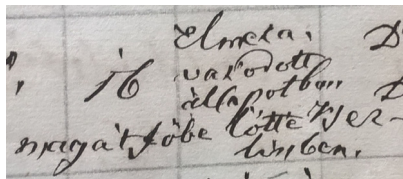
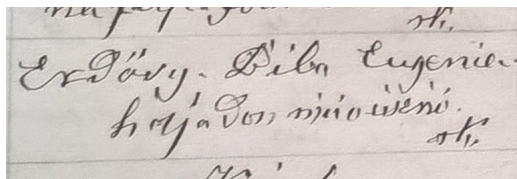
*Berlinben történt gyászos kimúltát. A boldogultnak hült tetemei f. évi szeptember hó 16-án délután 4 órakor fognak (Battyány utca 2-ik számú házból) Hild S. I. nagy-kanizsai temetkezési vállalata által a helybeli r. kath. sírkertben a családi sírboltban örök nyugalomra tétetni. Az engesztelő szent-miseáldozat f. évi szeptember hó 17-én d. e. 10 órakor fog a Szt.-Ferencz rendiek plebánia templomában az Urnak bemutattatni. Kelt Nagy-Kanizsán, 1886. szeptember hó 14-én. Áldás és béke hamvai felett!*⁹¹

A halálesetet, bár Berlinben történt, már szeptember 11-én a kanizsai katolikus anyakönyvbe is bevezették a 310. szám alatt. A halál oka rovatba a következőt írták: *Elmezavarodott állapotban magát föbe lőtte Berlinben.* Ez a minősítés nyilván az egyházi búcsúztatáshoz volt szükséges, amit ennek az egyháznak berlini képviselője megtagadott tőle.

A felejthetetlen művésznő hamvai f. hó 16-án érkeztek meg – tudósított szeptember 18-án a Zalai Közlöny –, temetése ugyanezen nap délután 4 órakor ment végbe, óriási néptömeg részvéte mellett. A koporsószállító halottas kocsi el volt árasztva a Berlinből hozott s a helyből küldött koszorúk özönével.

A Zala című helyi hírlap többek között ezt írta a temetésről szeptember 19-én:

A temetés délután 4 órára volt kitűzve. Már ezt megelőzően roppant néptömeg állta el a közeli utcákat s a halottas ház udvarát, hol különösen a hölgy közönség volt igen nagy számban képviselve. A részvét a legőszintébb módon nyilatkozott a felejthetetlen bájos művésznő szülővárosa részéről. [...] A be-szentelés és egy megható gyászdal eléneklése után megindult a beláthatatlan közönség a temető felé.

A bejegyzés a nagykanizsai katolikus anyakönyvben

A szertartás végén a sírnál Bátorfi Lajos, a Zalai Közlöny főszerkesztője még egy rövid megemlékezést mondott, amire őt a Berlinben élő magyarok egyesülete kérte fel. Eugénia berlini éveiben ugyanis e szervezeten keresztül folyama-

tosan támogatta anyagilag a kint – sok esetben nagyon nehéz körülmények között – élő magyarokat.

*Tisztelt gyászoló közönség! Még egy percet. A berlini „Magyar Egyesület felkért, hogy e gyász szertartáson képviseljem, és nevében felejtethetlen színművésznőnk, Erdősy Eugénia sírjára koszorút helyezzek. Midőn e szomorú megbízatásnak eleget teszek, szívem égető fájdalma között reszkető ajkamra a szót azon tudat adja, hogy a dicsőült szívének erényes érzelme örökcsillagként fog tündökölni a színművészet egén s a lelkének erején diadalmaskodott nagy szívérzelem tisztaságából pályatársai részére a kegyelet hervadhatatlan virágai fakadnak. Íme a berlini Magyar Egyesület sírodnál megjelenik, hogy a sokszor nyújtott művészi élvezetért tiszteletérzésének fájdalmas kifejezést adva, honleányi erényekben gazdag szívedet elfedő sírhalomra koszorút helyezzen. Béke hamvaidon! Isten veled!*⁹²

A berlini és más német, sőt osztrák lapok rövid hírben tudósítottak a temetésről, mindegyikben közölve, hogy az énekesnőt szülővárosában, Nagykanizsán helyezték örök nyugalomra.

Eugénia, az ember

A magyar és külföldi sajtóvisszhangokból, kritikákból, néhány arcképéből és magának az énekesnőnek két írásából kirajzolódott számomra valamennyire Eugénia egyénisége.

Külsőre arányos testalkatú, nem a napjainkban divatos „csontsovány”, hanem egészségesen teltebb alakú, dús sötétszőke hajú, kifejezetten szép arcú fiatal nő volt. Johann Strauss egyik osztrák monográfiája, nyilván korabeli lapok alapján A királyné csipkekendője ösbemutatója kapcsán írta: *Az előadás sztárja a fiatal magyar Erdősy Eugénia volt, aki szép lábával és gyönyörű alakjával mindenkit meghódított.*⁹³ Villányi Henrik pompás alakú, mongol stílusú magyar szépségként jellemezte⁹⁴. Másik személyes ismerőse, Nyáry Sándor ilyennek emlékezett rá egy évvel halála után:

Arca kifejez[és]teli, finom arcvonásait élénkítik meg amaz eleven, sokat mondó, okos és szellemes szemek, melyek pillantása gyújtó volt, de melynek tüze nem fájt, hanem édesdeden élesztette a szívben azt az érzelmet, melyet csak kiválasztottjai – mint ő – tudtak táplálni. Sűrű sötét szőke hajzat képezte a

*madonna arc koronáját, mely apró fürtökben hullott nemes, magas homlokára és hófehér nyakára.*⁹⁵

Az Eugéniáról szóló kritikák szinte egyöntetűen állapították meg, akár Pesten, akár Bécsben vagy Berlinben írták őket pályafutásának kilenc esztendejében, hogy arca rendkívül eleven, mozgékony volt, közvetlenül tükrözte érzelmi (vagy szerepe szerint megjátszott érzelmi) állapotát, és emlékezetesen szép volt a mosolya. Egész lényét dinamikusnak jellemezték; amikor még kevés rutinnal rendelkezett a színészi játék terén, akkor is azt írták róla, ha nem is dicsérő tónusban, hogy a színpadon szeret nagyon eleven lenni akkor is, amikor nem lenne muszáj, ám később ezt a tulajdonságát már előnyösen emelték ki, és nyilván ő is helyénvalóbban használta. Hangfaja lírai szoprán, koloratúr készséggel. Az olasz *bel canto* stílus hagyományai szerinti kiváló énektechnikai képzést kapott a kor egyik legjobb európai szaktekintélyétől, így a technikailag legnehezebb opera-szólamok megszólaltatására is képes volt. Valószínűleg „von Haus aus” nem tudott németül, mert pályája első éveiben sokszor felróták magyaros akcentusát, ám sokat dolgozhatott a finomításán.

Bírta a nagy szakmai terheléseket: sikeresen vette első nagy akadályát a berlini királyi opera színpadán; akkori – még nem teljes – felkészültségéből a

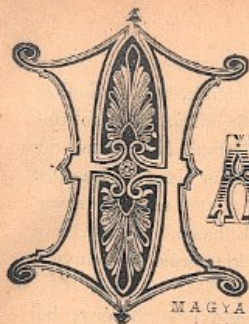
lehető legjobb teljesítményre volt képes. Később a pesti Népszínházban szinte havonta, kéthavonta kapott újabb főszerepet. Nem mindegyik alakítása volt rögtön sikeres, mert egy számára új műfaj előadói fogásait kellett elsajátítania, de abban a két évben nagy rutint szerzett. Állóképessége is nőtt, nem beszélve színészi alakításainak színvonaláról. Pedig nagy nyomás alatt érezhette ott is magát, hiszen többnyire Blaha Lujza korábbi szerepeiben kellett helytállnia. Alakításainak színvonala néhány év múlva Berlinben, a halála előtti két-három évben érte el csúcspontját, azaz addig is folyamatosan fejlődött.

Magánéletében viszont sebezhető volt. Édesanyja 1885 nyarán bekövetkezett halála nagyon megrázta, depresszióssá tette. A közönség ezt nem érzékelte, továbbra is ünnepelt szubrett maradt, akit szinte elöntöttek virággal, de a hozzá közel állók azért ezt tudták, még a színházában is. Halála után rövid idővel a Walhalla színház által közzétett nekrológja erre külön is kitért.

Nagy gázsija ellenére egyszerűen élt, keresetének nagy részét megtakarította. Csaladját bizonyosan támogatta és Berlinben sokat áldozott jótékony célra, különösen a kint élő magyarok egyesületét segítette. Egy alkalommal, amikor még a berlini színházi világban is meglepő méretű, hat láb magas virág-kompozícióval köszöntötték a színpadon, sajtóközleményben kérte a közönséget, hogy ennyi

Budapest, 1882. Január 29.

2. szám.

HARMONIA

ZENÉSZETI KÖZLÖNY.

MAGYARORSZÁG ÉS A KÜLFÖLD MŰVÉSZETÉNEK
HETISZEMLÉJE.

SZAKSZERKESZTŐK:

AGGHÁZY KÁROLY ÉS ERNEY JÓZSEF.

FELELŐS ROVATSZERKESZTŐ:

KACZIÁNY GÉZA.

Szerkesztőség: Váci-utca 24. sz.

Kiadó hivatal: Váci-utca 3. sz. a

„Harmonia” társulat zeneműkeres-
kedése.

Előfizetési árak:

Egész évre	6 frt.
Félévre	3 frt.
Negyedévre	1 frt 50 kr.

pénzt inkább fordítsanak játékos célra.⁹⁶ Ha Kanizsán hangversenyt adott, azt is többnyire játékos céllal tette. Egyetlen költséges hobbija volt, a lovaglás. Idős rokona említette később, hogy *A jó berliniek nem egyszer gyönyörködtek a délceg magyar lovasnő látásán, a ki szökellő paripán mint egy tünemény robbant végig a német főváros utcáin*⁹⁷. Egy kis történetet is elmesélt hozzá, mely szerint utolsó hosszas kanizsai tartózkodása idején Eugéniának nagyon hiányzott a lovaglás, s amikor egy neves cirkusz érkezett vendégszereplésre, elintézte, hogy kölcsön kapjon egy paripát. A sport jót tett tüdejének és általános kondíciójának, amire biztosan nagy szüksége volt, hiszen szezonban sokszor hónapokon keresztül minden este színpadra kellett lépnie, s a szubrettszerepekhez komoly erőnlétre volt szüksége. Az előadások közötti idejében sokat tanult: Berlinben is voltak nagyon erős szezonjai, amikor gyakran kapott új szerepeket (lásd a Függeléket). Belekóstolt az írásba is. Az 1882-ben Pesten megindult új zenei hetilap, a *Harmonia* felkérésére két alkalommal küldött haza berlini „csevegéseket” (továbbiakra valószínűleg az újság szerkesztőségében történt változások miatt nem került sor). Témái a kinti zenei és színházi élet eseményei voltak, különös tekintettel a magyar vonatkozásokra. Írásaiból közvetlenül is tapasztalható bájos stílusa, műveltsége, nyitottsága, érdeklődése

az őt körülvevő világ iránt és saját magát sem kímélő, kedvesen csipkelődő humorérzéke⁹⁸. Mint Nyári Sándor is tapasztalta, társaságban szellemes cseve-
gő, szórakoztató partner:

*Hogy minő az ünnepezt művésznő privát társaságban, azt a két kis szócskával szeretném leginkább kifejezni, hogy „nagyon egyszerű”. És e két szócskában nagyon sok rejlik [...] modora, kelleme, társalgása és kiváló szelleme azon művésznők közé sorolja, akiket nem a sok szerep szorgalmas tanulása tesz egyoldalúlag műveltekké, hanem akiket az Istenek a szív és lélek nemességével ajándékoznak meg és akik e szó legnemesebb értelmében gyakoroltak vendége-
ikre feledhetetlen emlékü benyomást. Kedvesen cseveg és ezáltal feltétlenül köti le hallgatója figyelmét és ha társalgása otthonias s megnyerő, nagyon is érti finom módon kidomborítani a szív és jellem szilárdságát, mi által absolute tiszteletet gerjeszt maga irányában. [...] Aki egyszer látta játszani, aki csak egyszer beszélt vele, az meg van számára nyerve; ő egyaránt hódít, a színpa-
don éppúgy, mint a társaságban. Még a komor vaskancellárt is meg tudná puhítani!*⁹⁹

Eugénia polgári „egyszerűsége” abban is megnyilvánult, hogy egész kinti életében rendkívül erősen kötődött családjához, felnevelő városához, Kanizsá-

hoz és egyúttal hazájához. Bár szerepe a családban módosult, hiszen nem függött anyagilag édesanyjától, sőt, inkább ő támogatta anyját, de tanácsára mégis hallgatott szívügyekben: az ő szavára kosarazta ki első arisztokrata kérőjét, és csak súlyos beteg anyja jóváhagyása után mondott igent végzete okozójának, Strachwitz grófnak. Apró adalék, szintén a polgári életforma megnyilvánulása, hogy szeretett kézimunkázni. Forduljunk ismét Nyári Sándorhoz:

*Erdősy kisasszony nagy előszeretettel foglalkozik a kéziművészettel is és jogos büszkeséggel, sugárzó arccal mutogatta a kis asztali kendőket, melyekre ő ügyes kezekkel hímzett gyönyörű allegorikus képeket.*¹⁰⁰

Színésznőként átvette a színházi emberekre jellemző babonáságot. Rokona beszélte el az ezt illusztráló kis történetet is, ami Kanizsáról Berlinbe való legutolsó visszautazásakor, alig pár nappal halála előtt történt – és az előjel valóra vált:

A búcsúzásakor feltűzte óráját a láncsal együtt, mely jegyesének volt az ajándéka. Amint keblére tűzi az órát, a lánc valahogy hirtelen kettészakadt.

Erdősy Eugenia élénkpiros arca szinte halott halaványra vált.

„Jaj istenem”, – szólott megdöbbenve – nézze, ketté szakadt a lánc.”

„Eh, ne legyen olyan babonás” – iparkodtam őt megnyugtadni.

„Ah, mi művésznép igen babonásak vagyunk; én igen babonás vagyok, sokat hiszek benne! A lánc elszakadt, ez rossz jel.”

Hiába volt minden igyekezetünk, hogy figyelmét a tárgyról eltereljük, még ezután is egyre mondogatta mélabús mosollyal:

„A lánc elszakadt... elszakadt. Ez rossz jel.”

... És a lánc elszakadt; eltépte szívtelenül az a – bélpoklos.¹⁰¹

Emberi portréjában a legérdekesebb és legegységibb vonás, hogy teljesen el-lentétes személyiség volt, mint színpadi alakjai és mint amit az emberek úgy általában egy, az operett műfajában sikeres énekes-színésznőről – különösen akkoriban, a 19. század végén – elképzelték. Mondhatni, Eugénia egy anti-Traviata volt.

Forduljunk ismét Nyáry Sándorhoz, aki nemcsak színpadon látta Eugéniát, hanem többször beszélgetett vele otthonában is:

... amint színpadról lelépett, óriási metamorphosison ment keresztül: ez az istenített művésznő egészen megváltozott, azzá lett, amivé az anyai szeretet nevelte: az egyszerű polgári hölgy. Ezzel ő eléggé jellemezve van, ezzel ki van mondva polgári erénye, nemes gondolkodás módja, határtalan jótékony-sága és ritka jó szíve, mellyel szánakozott sors üldözte embertársain, kiket oly gyakran

*segélyezett – mellyel osztani tudta mások fájdalmát, bánatát és örömét, akit sohasem vakított el azon fény, melyet a színpadon oly bő mértékben juttattak számára az emberiség minden rétegei.*¹⁰²

Kanizsai idősebb férfirokona erről így írt:

... fő jellemvonását a pajzán jókedv, ártatlan örömeiben való szórakozás s az a csodálatra méltó szűzi nőiesség jellemezte, melyet színpadi szerepkörének sikamlós természete, könnyűvérű társnőinek környezete s pályája által indokolható annyi kísértés dacára fényesen megóvott.

Ez a „másság”, egyéniségének eltérése az operett-színésznői imázstól nála egészen a legszélsőségesebb pontig elment: lelke mélyén szinte egy görög tragédia hősnője élt. Az őt ért sértés után habozás nélkül cselekedett: megírta búcsúleveleit, kocsit rendelt és a Tiergartenban, ahova boldogabb napjaiban lovagolni járt, halántékához emelte a revolvert (későbbi újságcikk szerint a gyöngyháznyelű kis fegyvert vőlegényétől kapta ajándékba, talán azért ezt a módját választotta az öngyilkosságnak). Elhatározásának komolyságát jelzi, hogy amikor nagy fájdalmak közepette még magához tért a kórházban, akkor sem tört elő életösztöne, mert az orvostól azt kérte, hogy meg ne mentse...

A becsület halottja

Eugénia halála után szinte azonnal nyilvánosságra került, hogy öngyilkosságát női becsületének védelmében követte el. Már a berlini lelkész gyászbeszéde is tartalmazta ezt a motívumot, és a nemzetközi, illetve hazai sajtóban fellelt minden tudósítás hangsúlyosan kitért rá. A Vasárnapi Újság például ezt írta 1886. október 24-én:

A méltatlanul megsértett női méltóság fölötti elkeseredés adta kezébe a fegyvert, mely ifjú életének véget vetett. Attól jött a bánatalom, a kitől a legkevésbé várhatta s a kitől az leginkább fájhatott: vőlegényétől. Ezzel egy év óta jegyben járt s ez bizonyára csak a viszony felbontásának ürügyeül illetve oly alávaló váddal, melyet szűzi szemérme el nem viselhetett. Azzal az agyába röpitett golyóval vágta rágalalmazója arcába a megdönthetetlen cáfolatot.

A kanizsai Szalai Sándor sok szóvirággal ékes stílusa is sokat elmond az akkori világról és Eugénia tettének megítéléséről:

Ha bírt volna úszni az áramlattal; ha olyan lett volna, aminőnek a világ a művészi pályán működő nőket hiszi, ha lelke, szíve meg tudott volna barátkozni a legcsekélyebb szeplő gondolatával, sohase érte volna ez a tragikus vég. És a

világ, az emberek csakúgy ünnepelték volna, mint szeplőtelenségében. De ő azzal a szent elhatározással lépett sikamlós pályájára, hogy megküzd a kísértések és csábok minden ördögével. Ebben az elhatározásban, e madonnai, szentes gondolatban gyökerezik az ő tragikuma. Megőrizte nőiségének kincsét; de éppen szeplőtlenségének tudata okozta halálát. [...] Arra a lesújtó, megsemmisítő vádra (mit profán könnyelműséggel saját jegyese vágott arcába) a tisztaságát, szeplőtlenségét szentségként őrző nő nem felelhetett mással, csak halálával. Mint élőnek semmiféle mód nem állott rendelkezésére, hogy az arcátlan föltevést saját személyével szemben alaptalannak, igaztalannak bizonyíthatta volna be. Mivel pedig becsületérzése a foltnak még az árnyékát sem bírta volna elviselni, meghalt, hogy a tudomány tegyen tanúbizonyságot szeplőtlen voltáról. Tett is! A hivatalos boncolás, melyen nyolc tudós orvos volt jelen – Erdősy Eugénia szeplőtlenségét constata. ¹⁰³

Az általános érzelmi reagálást és a korszellemet a dr. Csempesz Kálmán, a kanizsai Irodalom és Művészetpártolók Egyletének elnökének sorai is jól illusztrálják:

Ráhullott már a termőföld, ő már a halál menyasszonya örökre... örökre...

De emlékét nem temették és jóságos szelleme időnként feljár közénk szelíden... Ha majd holdvilágos, nesztelen éjjelen kigyúlnak az égbolozat öröklángjai és a temetőbokor alján, szomorűfűzfának lecsüngő ágán epedve csattog a filomela – megmozdul a föld, zajtalan omlik széjjel a sírhalom, feltárul a koporsófödél – és kilép belőle hófehéren az ő szelleme, amint homlokán ragyog a megdicsőülés fényes gloriája és körülrepesik angyali nemtők, feléje nyújtva a szüzek liliomkoszorúját... És a bús temető csendjében megzendül a bánatos ének:

*„Szeretlek én egyetlenegy virágom,
Szerelmem oly tiszta, mint a nap...”*

*... Itt a dal és a szív megszakad...*¹⁰⁴

Verő György a Népszínház történetét feldolgozó monográfiájában¹⁰⁵ így vélekedett a tragédiáról, melyet összekapcsol Eugéniának a Népszínházról való 1880-as elszerződésével:

... csomagol a kedves Erdősi Eugenia is, hogy előbb Bécsben, aztán Berlinben találjon több teret s kevesebb versenytársat megakadt fejlődéséhez. Kár

volt türelmetlenkedni, szép Zsenni! Itt elhitték neked, amiről Berlinben az életeddel kellett tanuságot tenni: lényed folttalan tisztaságát. Ott kételkedett benne a grófi jegyessed s te megölted gyönyörű testedet, hogy a boncoló orvos meggyőzhesse szerelmedet gyilkos tévedése felől. Különös egynémely szép leánynak a sorsa. Legkülönösebb, ha ez a szép leány színésznő és tisztességes.

Utóhangok Eugénia halálához

Néhány héttel a temetés után egy berlini újság megkereste Bátorfi Lajos szerkesztőt, a kanizsai művészetpártoló egyesület helyettes elnökét azzal a kéréssel, amennyiben lenne helyi megemlékezés november 1. alkalmából Eugénia sírjánál, akkor tudósítsák őket. Halottak napján a művészetpártolók valóban megkoszorúzták a friss sírt dr. Csempesz Kálmán érzelmes megemlékező beszéde kíséretében. Bátorfi megküldte e beszéd szövegét Berlinbe. Válaszként arról értesítették, hogy mivel Strachwitz az uralkodócsaláddal rokonságban álló család sarja, a beszédet lojális szempontok miatt nem közölhetik, s a magyar művésznő emléke felett Berlinben örökre napirendre térnek... Mindezt a *Zala* című kanizsai hírlap írta meg, mely gunyorosan reagált: *Oh, független*

sajtó, de szép dolog vagy te, wenn du durch Gottes Fügung bist! (amikor egybeesel a Gondviselő akaratával...) ¹⁰⁶

Volt viszont valaki, aki – ha hinni lehet osztrák sajtónak – egészen regényes módon őrizte az énekesnő emlékét. 1894-ben, nyolc évvel Eugénia halála után írta egy bécsi napilap ¹⁰⁷, hogy egy bizonyos hannoveri dr. L. E., aki ismerte és tisztelte az énekesnőt, halálakor megbízott egy bécsi magándetektív-irodát előéletének felderítésével – és amikor ők is a színésznő makulátlan hírét igazolták, a megbízó ugyanennek a detektív-irodának az útján gyönyörű koszorút juttatott el Eugénia kanizsai sírjára, és attól kezdve ezt megtette minden évben, így 1894-ben is. Báró Hammerstein, Eugénia korábban kikoszorózott kérője szintén küldött virágot a kanizsai sírhalomra. Említette ugyanis a Zalai Közönség, hogy *boldogult művésznőnk, Erdősi Eugénia sírjára, november 18-án* (két hónappal az öngyilkosság után) *névnapja alkalmából Hammerstein báró egy babér alapon kaméliákból és fehér őszi rózsákból font élővirág-koszorút küldött.* ¹⁰⁸ Ő is megtarthatta ezt a szokását évekig, és létezhettek több más korabeli „fan” is, mert az Eugénia halála utáni első Halottak napja után a kanizsai újság hírül adta ¹⁰⁹, hogy számos koszorú érkezett Berlinből.

Sírjánál néhány évig még zajlottak szervezett megemlékezések a már említett kanizsai egyesület jóvoltából, illetve a helybeli Piarista Gimnázium diáksága, mely minden évben kivonult tanárai sírjához, egy ideig Eugénia nyughelyét is útba szokta ejteni. Aztán megszűnt a kulturális egyesület (lett ugyan utóda, de ők úgy tűnik, nem tartották meg ezt a hagyományt), és Halottak Napján már csak családtagok és barátok, ismerősök jelentek meg¹¹⁰ – az évtizedek teltével egyre kevesebben, így Eugénia neve lassacskán teljesen feledésbe merült Kanizsán. A közelmúltban legalább még a sírfeliratok jól olvashatók voltak, ám mára a síremléket teljesen benőtte a borostyán. Nem rendetlen tőle a sír, de tökéletesen elfed minden információt, tovább segítve a feledést...

Eugénia testvéreinek további élete

Kornélia harmincöt éven át működött a kanizsai népiskolánál, és nagy érdemeket szerzett olvasástanítási módszerével, mely tankönyvben is napvilágot látott¹¹¹. Öccse, a nála majdnem húsz évvel fiatalabb Bálint is tanítóképzőt végzett. Hahóton kezdte a pályát¹¹². Hamarosan Kanizsára került, majd mint elemi iskolai igazgató ment nyugdíjba. Idős korában több visszaemlékezést írt a Zalai

Közlönybe a régi Kanizsáról, emberekről, szokásokról¹¹³. Két alkalommal közölt a helyi sajtó országos, illetve német lap cikkét idéző közleménye kapcsán helyreigazítást és további adatokat híres nővéréről – ebből Eugénia születésének helye bizonyíthatóan nem igaz, és nagy valószínűséggel ideje sem. Remélhetőleg másban nem tévedett...

Eugénia halálakor Bécsben élő, kereskedéssel foglalkozó, Ferdinand Biba néven ismert Nándor bátyja volt egyedül házas. A két Kanizsán élő testvér – érdekes módon – nem sokkal a tragédia után alapított családot. Az akkor huszonhárom éves Bálint eljegyzéséről Novák Lujzával a temetés után két hónappal adtak hírt a kanizsai lapok¹¹⁴, és még abban a hónapban az esküvőre is sor került¹¹⁵. Nyilván már a tragédia előtt elhatározott esemény volt, amit nem halasztottak el a gyász miatt. Kornélia és vőlegénye, Trojkó Lajos városi tanácsos, árvaszéki előadó a gyászév letelte után, 1887. szeptember 25-én tartották esküvőjüket¹¹⁶. Kornélia már nem volt fiatal, negyvennégy éves múlt, bár az anyakönyv számára negyvenet vallott be; akkor még megtehetette, mert csak néhány évvel később vezették be a szigorúbb állami anyakönyvezést – ez a tény is valószínűsíti, hogy Eugénia születési évét is kezelhette a család kicsit lazábban...

Erdősi Bálint

Bálint 1886 tavaszán hivatalosan is magyarosította nevét a húga által művésznévnek használt Erdősi-re (csak ő i-vel írta)¹¹⁷. Házasságából egy lány, Lujza és egy fiú, Ferenc született. Ferenc törvényszéki bíró lett Budapesten, és nevét Erdősi-Biba Ferenc alakban használta. Kornélia házassága gyermektelen maradt, Nándornak pedig két lánya volt: Gréti és Edit.

1887-ben a Csengery utcában – nagy valószínűséggel az Eugéniától örökölt pénzen – felépült az Erdősy-ház¹¹⁸, ahol Kornélia élt, és benne Bálintnak borkereskedése volt, amivel tanári fizetését egészíthette ki (talán Nándor is borral kereskedett Bécsben, és összedolgoztak).

A sors szeszélye folytán Biba Ferenc és Klein Magdolna tizenkét gyermekéből mindössze három élt hosszú életet – és csak ők élték túl híres testvérüket: az elsőszülött Kornélia nyolcvannégy, a legfiatalabb Bálint nyolcvanegy, és a középmezőnyben született Nándor hetvennyolc éves korában hunyt el.

†

Erdősi Bálintné szül. Novák Lujza úgy a maga, valamint fia dr. Erdősi-Biba Ferenc és felesége és az egész rokonság nevében mély fájdalomtól megtört szívvel jelentik, hogy a forrón szeretett felejtetetlen férj, apa és rokon

Erdősi Bálint

nyug. isk. igazgató

Keszthelyen folyó évi szeptember hó 22-én, életének 82-ik évében, a halotti szentségek felvétele után csendesen elhunyt.

Drága halottunkat Nagykanizsára szállítottuk és a róm. kat. temetőben levő családi sírboltban szerettei mellé helyeztük örök nyugalomra.

Nagykanizsa, 1943. szeptember 25.

Aldás és béke legyen drága poraid felett!

Erdősy Eugénia kanizsai emlékhelyei

Kölcsey utca 13.

Egykor ezen a helyen Perger József szitakészítő földszintes háza állt. Eugénia itt gyerekeskedett: édesanyja itt bérelt lakást özvegy Pergernétől¹¹⁹. Erről a helyről emlékezett meg idősebb férfitrokon:

Akik akkoriban a Kölcsey-utcán jártak, a Perger-ház előtt sokszor hallották azt a tiszta, csengő, szép üde hangot, mely önkéntelenül megfogta, lebilincselte a figyelmét. Sohse felejttem el, a mint a csendes holdas éjszakán megzendült az éneke:

„Szeretlek én, egyetlen egy virágom!”

*Ez volt később is kedves dala, mely az ő lágyan ömlő, behízeltő hangjához annyira illett.*¹²⁰

Batthyány utca 2.

A ma is létező épület volt a gyászház, ahol 1886. szeptember 16-án Erdősy Eugénia búcsúztatása lezajlott. A klasszicista lakóházat dr. Tersánczky József járási tisztiorvos a 19. század közepén építtette, és évtizedeken át lakta családjával 1888-ban bekövetkezett haláláig.¹²¹ Valószínűleg itt béreltek lakást Eugénia kanizsai testvérei, vagy legalább az egyikük (ekkor még sem Kornélia, sem Bálint nem volt házas). 1885 nyarán bekövetkezett halála előtt édesanyjuk is itt lakhatott, és itt lehetett – legalábbis az utolsó években – az az otthon, ahova Eugénia színháza nyári szüneteiben mindig hazajött.

Csengery út 24. Erdősy-ház

A földszintes eklektikus házat 1887-ben, az Eugénia halála utáni évben testvére, Kornélia építtette Morandini Bálinttal.¹²² Nagy valószínűséggel Eugénia pénzéből épülhetett fel, aki után – korabeli sajtóértésülések szerint – szép összeg maradt családjára.

Nagykanizsai köztemető A tömb, 8. sír:

Az Erdősy-Biba család sírboltja a temető északi bejáratától a ravatalozó felé vezető út jobb oldalán található. Eugénia temetésekor már itt nyugodott 1873-ban elhunyt bátyja, Ferenc és 1885 nyarán elhunyt édesanyja, akit sírköve Biba Magdolna néven említ. Jóval később ide temették el Eugénia testvéreit is: 1928-ban Kornéliát és 1943-ban Bálintot. Arra vonatkozóan, hogy vajon már az 1863-ban elhunyt családfőt, Biba Ferenc fővadászt is ide temethették-e, nincs információ sem a sírkövön, sem a temetői nyilvántartásban.

A sír és sírkő eredeti helyén van, és helyi védettséget élvez.

Erdősy Eugénia alakja az irodalomban és a zenében:

A 19. században szokás volt színésznőket, primadonnákat a színpadra felnyújtott koszorúk, virágok mellett alkalmi, többnyire meglehetősen dilettáns versekkel is köszönteni.

Egy ilyen verset ismerünk, mely el is hangzott szerzője, Zalai Lajos előadásában Eugénia 1877 nyári kanizsai hangversenyén, s a Zalai Közlöny augusztus 26-i számának tárca rovatában megőrződött az utókornak. Igazából nem köszöntő, szerzője inkább megzenésítésre szánhatta az énekesnő repertoárjába. Három versszakából egyet is elég idézni:

Dalok – Ajánlva Biba Eugenia úrhölgynek

*Búg a gerle, sír az ágon,
Isten hozzád Gyöngyvirágom.
Ne menj el, ne menj el,
Mert megreped a szívem,
Érted, drága kedvesem.*

Ennél jelentősebb és érdekesebb két, szintén a helyi sajtóban napvilágot látott vers. Az első szerzője Virághegyi József, megjelent a Zala 1883. szeptember 15-i számában:

E-y E-a művésznő emlékkönyvébe

Távol a hontól övedzi

Neved' dicsfénye a hírnek,

Mert űzi itt ármány s érdek a Múza fiát.

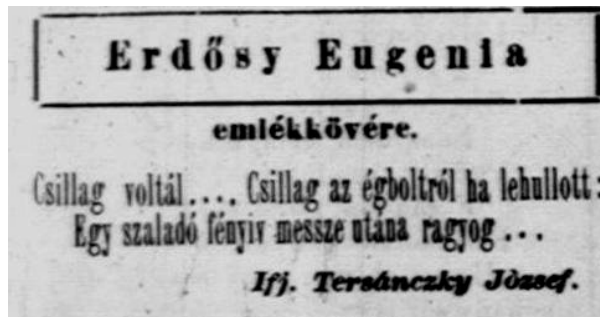
Mégis e dicsfényből koszorút fűztél a Hazádnak:

Fény az, amit Te sötét fondorokért fizetél.

Az Eugénia életében megjelent vers után egy újabb, mindössze kétsoros vers következik, amit közvetlenül a halála után írt ifj. Tersánczky József. Címoldalán hozta a Zalai Közlöny 1886. szeptember 25-i száma:

Erdősy Eugenia emlékkövére

*Csillag voltál... Csillag az égboltról ha lehullott:
Egy szaladó fényív messze utána ragyog...*

A két vers stílusa erős rokonságot mutat: mindkettő rövid, mindkettő klasszikus időmértékes verselésű. Rímelnék a címek is. Könnyen lehetséges, hogy a

költő ugyanaz, Virághegyi József neve alatt ifj. Tersánczky rejtőzhet. A feltevést alátámasztja, hogy Eugénia gyászjelentése a Batthyány utca 2. címet adja meg, mint gyászházat. Ez a ház a Tersánczky családé volt és Eugénia testvérei, vagy valamelyik közülük itt bérelhetett lakást. Itt lehetett az otthon, ahova Eugénia Berlinből a nyári szünetekben hazajött. Összebarátkozhatott ifj. Tersánczkyval, beszélgethettek, a fiatalember így szerezhette tudomást a színházi világ belső intrikáiról, aminek az első versben hangot adott. De akár ő volt Virághegyi József, akár nem, ifj. Tersánczky kétsorosa az egyik legszebb megemlékezés Eugéniáról, akibe szerzője talán kicsit szerelmes is volt...

Eugénia nevét egy Krúdy Gyula-kötetben is sikerült fellelni. Krúdy *Prima-donna* címmel kisregényt írt a híres kortársról, Pálmay Ilkáról, mely első ízben a *Színházi Élet* 1926-os évfolyamában jelent meg folytatásokban. Befejező részében esik szó Eugéniáról:

Magyar újság jön Althofenbe. Erdősi Eugénia színésznő, aki sokáig versenytársa volt Ilkánknak a magyar színpadokon: agyonlőtte magát, mert valaki, akit szeretett, női ártatlanságában kételkedett. Végrendeletében kérte, hogy az orvosok halála után boncolják fel és állapítsák meg ártatlanságát.

– Szegény Madame Favart – sóhajtott Ilkánk és megint búskomorságba esett.

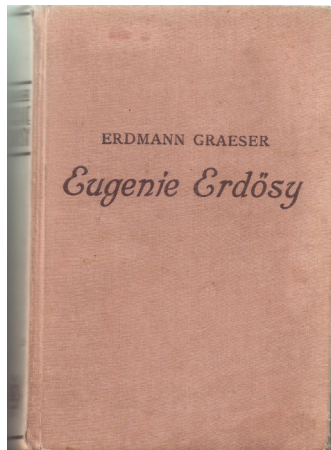
A kis jelenet színhelye Althofen, Ilka főrangú férjének kastélya. A szituáció, amelyben elhangzik: a primadonna férje szeretné, ha Ilka örökre megválna a színpadtól, ő azonban unatkozik a fényűző körülmények között. A halálhír vétele után hamarosan üzenetet kap: menjen haza Magyarországra, mert egykori színházának, a Népszínháznak szüksége van rá. És Ilka megy – ezzel végződik a regény.

Pálmay Ilka pályája és élete sok rokonságot mutat hősnőnk életével. Elképzelhető, hogy Eugénia is hasonló utat járhatott volna be, ha lelkileg képes lett volna túltenni magát az őt ért sértésen, mert nagyon hasonló lehetőségek merültek fel az ő életében is.

Nemesi származása következtében Pálmay Ilkának több akadályt kellett leküzdenie, mint Eugéniának, hogy színi pályára lépjen. A pálya kezdetétől viszont életük számos egyezést mutat. Ilka is játszott külföldön, és neki is egy arisztokrata kérte meg a kezét, pedig már elvált asszony volt. Ő azonban házasságot kötött Eugen von Kinsky birodalmi gróffal. Mint Krúdy is írta, egy időre ugyan férje kérésére visszavonult a színészi pályától, ám nem tudta megtagadni önmagát: visszatért, és még nagyobb karriert futott be, melynek során még londoni színpadokra is eljutott, és az ottani közönséget is meghódította.¹²³

Pálmay Ilka és Erdősy Eugénia pályája egyszer, rövid időre keresztezte is egymást: 1879 végétől néhány hónapig a budapesti Népszínházban. Partnerek nem lettek színpadon, de játszottak azonos szerepet. Ilyen volt Serpolette *A corneville-i harangokban* és Erzsike a *Sárga csikó* című népszínműben. Ebben a rövid időben riválisok voltak, hiszen mindkettőjüket Blaha Lujza szerepkörére szemelte ki a színház vezetőse; ketten együtt viszont a nemzet csalogányának fiatalabb riválisai is lettek... A Krúdy által említett szerepet, Offenbach operettjének címszerpét (Madame Favart) Eugénia valóban énekelte a Népszínházban, Ilka láthatta az előadást.

1936-ban, Eugénia halálának ötvenedik évfordulójára Berlinben regény jelent meg Erdmann Graeser (1870–1937) tollából *Eugenie Erdősy* címmel az Oestergard kiadónál. Graeser ismert újságíró illetve író volt, aki egész életében Ber-

linben élt. Könyveiben a berlini mindennapi életet örökítette meg, sokszor berlini dialektusban.

Tizenhat éves volt Eugénia halálakor, tehát legalább hírből ismerhette őt; talán látta temetési menetét, vagy az újságokban olvashatta, szóbeszédéből hallhatta a történetet. Idős korában, nem sokkal halála előtt jelentette meg több, mint 300 oldalas művét. Műfaja regényes életrajz, Eugénia életével a vőlegényével való megismerkedésétől kezdve foglalkozik. Vannak forrásokkal igazolható elemei, és vannak teljesen regényesített vonatkozásai. Eugéniát igazi nevén nevezi, vőlegényét pedig az eredetihez csak hasonló Achim von Storkow néven. Szerepelteti a történetben a vőlegény szüleit, akik pedig akkor már nem éltek. Eugénia környezetét sem hitelesen ábrázolja: édesanyjáról szót sem ejt, viszont kitalált számára egy olasz – félig korrepetitor/énektanár, félig házvezetőnő/titkárnő/barátnő figurát. A fiatalok között lezajló párbeszédnek nyilvánvalóan az író képzeletének szüleményei. Ugyanakkor az öngyilkosságot és a közvetlenül utána lezajló eseményeket hitelesen írta le: mint újságíró könnyen hozzáférhetett a korabeli lapokhoz, melyekből szó szerint is idézett, bár a pontos forrást nem jelölte meg. Említette többször Nagy-Kanizsa nevét, mint Eugénia szülővárosát, ahol el fogják temetni. Könyve 1939-ben második

kiadásban is napvilágot látott, de aztán elfelejtődött. Néhány példány még felkelhető belőle internetes antikváriumokban.

Egy opera is született Eugénia tragédiájának ihletésére, melyet 1910. december 11-én mutatott be a teplicei városi színház. Szerzője, aki a librettót is írta, Eugen Dawison, helybeli izraelita főkantor és jónevű zenekritikus. Főhősnőjét *Erda Diösy* névre keresztelte, művének is ezt a címet adta, s ebből sokan ráismertek a huszonöt éve elhunyt színésznőre. A bemutató érdekessége volt, hogy abban a színházban játszották, amelynek színpadán 1881 nyarán Eugénia több héten át vendégszerepelt.

Nincs nyoma, hogy a darabot később máshol is bemutatták volna. Valószínűleg méltatlanul került a süllyesztőbe, ugyanis kifejezetten melegen írt róla a német nyelvterület mértékadó zenei szaklapja¹²⁴.

Ikonográfia – Erdősy Eugénia eddig fellelt képi ábrázolásai

Egészalakos fénykép. Bécs, 1880. október 1. körül. Erdősy Eugénia Johann Strauss: *Der Spitzentuch der Königin* (A királyné csipkekendője) című operettjének ősbemutatóján játszott szerepének, a portugál királynak a jelmezében félprofilból látható. Elmosódó háttér, balról függöny, jobbról virágok; a színésznő egy réginek tűnő faragott, címeres kőre támaszkodik. Elképzelhető, hogy színpadon, az előadás díszletében készült a fénykép. A fotográfus ismeretlen.

Közli Marcel Prawy: *Johann Strauss* című monográfiájában, melynek magyar kiadásában¹²⁵ is szerepel. A jegyzet szerint a kép eredetije egy közelebbről nem megnevezett magángyűjteményben van (valószínűleg a könyv szerzőjének tulajdonában).

Mellkép félprofilban, civil öltözkében, grafika. F. Grätz rajza. Forrása a *Die Bombe* című, Bécsben kiadott satirikus hetilap 1880. október 10-én megjelent 41. számának 4. oldala.

Az újságoldal címe: *Die Beautés des Theaters a. d. Wien* (A Theater an der Wien szépségei): hat, vezetéknévükkel megjelölt színésznő szimmetrikusan elhelyezett portróját tartalmazza. Erdősy Eugénia arcképe az oldal közepén található, felette az *Erdősy* felirattal.

Közlésének apropója Bécs népszerű zenés színháza, a Theater an der Wien új évadának új színigazgató vezetése alatti indulása, frissen szerződött színésznőkkel.

„Das Spitzentuch der Königin.” F. Grätz egészoldalas rajzos beszámolója A királynő csipkekendője előadásáról. Megjelent ugyancsak a Die Bombe című satírikus hetilap 1880. október 10-i, 41. számának 5. oldalán.

Az operett öt szituációját ábrázolja rajzban, rövid humoros megjegyzésekkel, ebből Erdősy Eugénia három helyen látható. A rajzoló azonos az előző portré alkotójával, de ez az összeállítása kissé a karikatúra stílusára felel.

Mellkép, grafika. Sötét háttér előtt, virágokkal körülvelt ovális keretben, mint egy fényképen a színésznő, előtte füstölő revolver. László von Frecskay (1844-1916) rajza. A művész Bécsben élt és elsősorban a bécsi színházi és társaséletből vett humoros, karikatúra-szerű rajzokkal szerzett nagy népszerűséget. 1880/81-ben Eugénia a Theater an der Wien tagja volt, Frecskay ismerhette abból az időből. Ezt a rajzát készíthette emlékeiből, vagy egy konkrét frissebb fénykép alapján.

A rajz a bécsi *Die Bombe* című satirikus hetilap 1886. szeptember 19-én (tíz nappal Eugénia halála után) megjelent 38. számának címlapképe volt.

Mellkép, metszet. A színésznő kivágott, ujjatlan ruhában, a kor divatja szerinti magas, fodros, álla alatt nagy masnival megkötött főkötőben. Valószínűleg fénykép alapján készült metszet. Közölte a Vasárnapi Újság 1886. október 24-én megjelent 43. száma (695. oldal), illusztrációként az *Egy öngyilkos magyar művésznő* című cikkéhez, mely így zárul:

Az arckép, melyet bemutatunk, utóbbi idők-ből való, s szőke szépsége teljében mutatja az oly korán elhunyt művésznőt, ki a milyen szép, oly tiszta is volt, mert előbb választotta

a halált, semmint a mocsoknak csak gyanuját is magához férközni engedje.

Mai szemmel nézve bizony előnytelen a portré, amihez hozzájárul a megglehetősen furcsa fejfedő. Az sem használhatott minőségének, hogy a közölhetőség miatt metszetté alakították, valószínűleg emiatt is látszik a kép alanya idősebbnek.

Újságcikkek alapján tudomásunk van Eugénia még két fényképéről.

A Zalai Közlöny a következőket írta 1886. szeptember 25-i számában, egy héttel a nagykanizsai temetés után:

Erdősy Eugénia elhunyt művésznő arcképét igen sokan óhajtották s annak beszerzése iránt megkérték Nyáry Sándor berlini honfitársunkat, ki a művésznőnek legutóbbi fényképét meg is rendelte Kuntsemüller W udvari fényképész-nél (Baden-Baden-ban.) A fényképész az arcképet sokszorosítván, Wajdits József könyvkereskedésébe küldötte. Akik tehát a feledhetetlen művésznő arcképét emlékül óhajtották s óhajtják, itt megszerezhetik. Az arcképről még életében maga a művésznő, úgy annak ismerősei is aként nyilatkoztak, hogy ez leghűbb arcképeinek egyike.

Wilhelm Kuntzemüller (1845-1918) ismert német fotográfus Berlin után 1876-tól haláláig Baden-Baden-ben működött. Valóban udvari fényképész volt, mint a Zalai Közlöny is tudta. Előkelő műterme, ahol több ízben fényképezte I. Vilmos császárt, családtagjait, vendégeit és az elit fürdőhely további előkelőségeit, szemben állt a színházzal, melynek színpadán Eugénia többször vendégszerepelt a berlini Friedrich-Wilhelm színház tagjaként. Kuntzemüller néhány felvétele fellelhető az interneten, de Eugénia képe nincs köztük. Lehet,

hogy a Vasárnapi Újság is a Kuntzemüller által készített fényképhez jutott hozzá, bár az ő néhány felvételét nézegetve úgy tűnik, az udvari fényképész úr annál sokkal jobb képeket készített...

A *Berliner Tageblatt* 1886. szeptember 11-én közölt hosszú cikkében esik még szó egy fényképről. A cikk szerint Eugénia utolsó kívánsága volt, hogy otthon, Nagykanizsán temessék el, és életnagyságú fényképét (ezen minden bizonnyal egészalakos képet értenek), mely szobájának falán található, szintén vigyék haza, ha már nem otthon élte utolsó óráit (*ihr beinahe lebensgrosses photographisches Portrait, dass noch heute in ihrem Zimmer hängt, in die Heimath senden, doch ist es, in der Aufregung ihrer letzten Stunden, nicht dazu gekommen*).

FÜGGELÉK

Erdősy Eugénia szerepeinek jegyzéke

A magyar és külföldi – bécsi, berlini – sajtóból Eugénia következő szerepeit sikerült regisztrálni, melyeket időrendben, színházak szerint közlök. Leggyakrabban már műsoron levő előadásokba állt be új szereplőként. Itt a közölt dátum – amennyiben kideríthető volt – első fellépésének időpontja (néhánynak csak a hónapja biztos). Premierjeit és két ősbemutatóját külön jelzem. Négy esetben, azóta nagyrészt elfelejtett operettekben játszott szerepének nevét nem sikerült megtalálni.

Berlin, Königliche Oper (Eugenie Biba néven)		
Weber: A bűvös vadász (Der Freischütz)	Annuska (Aennchen)	1877.06.03.
Budapest, Népszínház (ettől kezdve Erdősy Eugénia néven)		
Lecoque: Camargo	Marie Camargo	1879.06.19.

Planquette: A corneville-i harangok	Serpolette	1879.07.04.
Lecoque: Angot asszony lánya (Mamsell Angot)	Clairette	1879.07.22.
Lecoque: A kis nagysám (La petite mademoiselle) PREMIER	Cameroni márkinő	1879.09.05.
Suppé: Boccaccio (beugrás, a címszereplő Blaha Lujza volt)	Beatrice	1879.10.14.
Offenbach: Favátrné (Madame Favart)	Favátrné	1879.11.14.
Erkel Sándor: Székely Katalin ŐSBEMUTATÓ	Székely Katalin	1880.01.16.
Yasseur: A pipacs PREMIER	?	1880.04.02.
Csepreghy Ferenc: Sárga csikó	Erzsike	1880.05.27.
Rákosi Jenő: Titilla hadnagy	Titilla	1880.06.04.
Hervé: Az útszéli grófkisasszony PREMIER	Miretta	1880.08.06.

Bécs, Theater an der Wien		
Strauss, Johann: A királyné csipkekendője (Das Spitzentuch der Königin) ŐSBEMUTATÓ	A portugál király	1880.10.01.
Planquette: A corneville-i harangok	Haiderose (vlsz Serpolette német neve)	1880.11.
Strauss, Johann: A denevér	Adel	1880.11.
Millöcker: Herz-Ass	?	1881.01.
Teplitz, Stadttheater (vendégszereplés a bécsi Theater an der Wien tagjaként)		
Millöcker: Apajune, a vízitündér	Natalitza	1881.06.
Suppé: Boccaccio	vlsz. Beatrice	1881.07.
Millöcker: Das verwunschene Schloss	?	1881.07.
Millöcker: Fatinicza	Fatinicza	1881.07.
Berlin, Friedrich-Wilhelmstädtisches Theater		
Suppé: A gascogni nemes	Mary	1881. ősz

Zeller: Nicoll kapitány, avagy A karbonárik	Nicoll	1881.11.05.
Millöcker: Apajune, a vízitündér	Natalitza	1881.12.05.
Strauss, Johann: A vidám háború (Der lustige Krieg) PREMIER	Else	1882.01.19.
Millöcker: Die Jungfrau von Belleville	Virginia	1882.09.30.
Genée: Der Seekadett	Maria Franziska	1882.12.16.
Mohr: Don Eugenio	?	1882.12.30.
Millöcker: Koldusdiák (Bettelstudent)	Laura grófnő	1883.01.24.
Hannover, Residenztheater		
Genée: Nanon	Nanon	1883. nyár
Berlin, Walhalla-Theater		
Genée: Nanon	Nanon	1884.04.08.
Andrée: Gillette von Narbonne	Rosita	1884.10.24.
Millöcker: Der Feldprediger (A tábori lelkész)	Minna	1885.01.

Dellinger, Rudolf: Don Cesar PREMIER	Maritana	1885.09.23.
Czibulka, Alphonse: Der Jagdjunker der Kaiserin	Danilovna	1885.12.
Lachende Berlin (szerkesztett műsor)		1886. tavasz
Lecoq: Mamsell Angot	Clairette	1886.08.22.

Hangverseny-repertoárja:

(Az Erdősy Eugénia által koncerteken énekelt, a korabeli sajtó által említett művek, az elhangzás helyével és időpontjával)

*Huber Károly: Ünnepi kantáta – szoprán szóló (Budapest, Vigadó 1879. 05. 07.)

Operarészletek:

*Donizetti: Szerelmi bájital – Adina áriája (Nagykanizsa 1876. 09. 03.) Szerző nélkül, Varázsital címen említve, vlsz Donizettinek ez az akkoriban rendkívül népszerű vígoperája lehetett

- *Flotow: Alessandro Stradella – Leonora áriája (Keszthely 1877. 08. 03.)
- *Gounod: Faust – Ékszerária (Nagykanizsa 1875. 09. 14.)
- *Gounod: Faust – Faust és Margit kettőse (Nagykanizsa 1876. 09. 03., partnere Bischitzky Miksa)
- *Halévy: A zsidónő – Recha áriája (Nagykanizsa 1875. 09. 14.)
- *Meyerbeer: Hugonották – az Apród áriája (Nagykanizsa 1877. 08. 18.)
- *Rossini: Hamupipőke – Hamupipőke áriája (Nagykanizsa 1876. 09. 03.)
- *Rossini: A sevillai borbély – Rosina áriája (Nagykanizsa 1877. 08. 18.)

Dalok:

- *Arditi: L'Estasi (Keszthely 1877. 08. 03., Nagykanizsa 1877. 08. 18.)
- *Esser: Bizalom (Nagykanizsa 1875. 09. 14.)
- *Magyar dalok (Nagykanizsa 1875. 09. 14., 1876. 09. 03., 1877. 08. 18.)
- *Taubert: Dalok (Nagykanizsa 1875. 09. 14., Keszthely 1877. 08. 03.)

Hivatkozások

¹ Kataliszt.blogspot.hu/2012/03/szuz-primadonna-tartalomjegyzek.html (2016. 05. 06.)

² Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1932. július 3.

³ Deutschen Bühnen-Almanach 1887. Berlin, 1887. 227-228. p.

⁴ HU MNL OL A37890159

⁵ HU MNL OL A37930095

⁶ Familysearch.org/ark:/61903/1:1QKMK-LR5D

⁷ Hungary Civil Registration, 1895-1980," database with images, FamilySearch

(<https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-23407-8053-15?cc=1452460> : accessed 15 April 2016), Zala > Nagykanizsa > Deaths (Halottak) 1927-1933 > image 61 of 638; Város Levéltár, Magyarország (City Archives, Hungary).

⁸ <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99C-5NLB?i=465&wc=9R2M-6TG%3A391644801%2C391994101%2C391994201%3Fcc%3D2040054&cc=2040054>

⁹ Miske r. k. halotti anyakönyv

¹⁰ HU MNL OL A45810020

¹¹ Miske r. k. halotti anyakönyv

¹² HU MNL OL A45810022

¹³ Miske r. k. halotti anyakönyv

¹⁴ HU MNL OL A45810025

¹⁵ HU MNL OL A37950287

¹⁶ HU MNL OL A44640207

¹⁷ HU MNL OL A44640302

¹⁸ HU MNL OL A44640219

¹⁹ HU MNL OL A44640298

²⁰ HU MNL OL A37890561

²¹ www.friedhofewien.at/grabsuche.de (2016.05. 06.)

²² HU MNL OL A45990601

²³ Nagykanizsa r. k. halotti anyakönyv 1886/310

²⁴ HU MNL OL A45990607

²⁵ HU MNL OL A46000324

²⁶ HU MNL OL A45990615

²⁷ HU MNL OL A46000329

²⁸ HU MNL OL A37890695

²⁹ Hungary Civil Registration, 1895-1980,"

database with images, FamilySearch

(<https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-17209-84?cc=1452460>: accessed 15 April 2016),

Zala > Keszthely > Deaths (Halottak) 1935-1944 > image 258 of 320; Város Levéltár, Magyarország (City Archives, Hungary).

³⁰ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1932. július 3. 3. p.

³¹ HU MNL OL A37950014

³² Spánier Ferdinánd (1785-1865) fűszerkereskedő és szivargyáros és veje, Tóth Lajos ügyvéd (+1890)

³³ HU MNL OL A3795 0305

³⁴ Zala-Somogyi Közlöny (Nagykanizsa) 1873. október 26. 1. p.

³⁵ Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.

³⁶ Allaga Géza (1841-1913) dala Bényei József versére

³⁷ Zala-Somogyi Közlöny (Nagykanizsa) 1872. június 16. 2. p.

³⁸ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1933. november 3. 6. p

³⁹ Fővárosi Lapok (Bp.) 1877. június 9. 877. p.

⁴⁰ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1877. július 7. 3. p.

⁴¹ Berliner Börsen-Zeitung (Berlin) 1877. június 5. Morgenausgabe. 7. p.

⁴² Zala (Nagykanizsa) 1878. január 16. 2. p.

⁴³ Verő György: Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében. Bp. Franklin Társulat, 1926. 153. p.

⁴⁴ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1880. március 28. 2. p.

⁴⁵ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1911. szeptember 4. 1-2. p.

⁴⁶ Prawy, Marcel: Johann Strauss. Bp. Athenaeum 2000, 165-166. p.

⁴⁷ Neue Freie Presse (Bécs) 1880. október 2. 6. p.

⁴⁸ Wiener Zeitung (Bécs) 1880. november 5. 15. p.

⁴⁹ Neuigkeits Welt Blatt (Bécs) 1880. november 9. 7. p.

⁵⁰ Die Presse (Bécs) 1881. január 28. 11. p.

⁵¹ Teplitz-Schönauer Anzeiger (Teplice-Sanov) 1881. június 25. 5. p., június 30. 7. p.

⁵² Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1882. június 22. 3. p.

⁵³ Berliner Gerichts-Zeitung (Berlin) 1882. január 21. 3. p.

⁵⁴ Morgen Post (Bécs) 1883. február 25. 4. p.

⁵⁵ Die Presse (Bécs) 1883. július 9. 2. p., Fővárosi Lapok (Bp.) 1883. július 10. 1028. p.

- ⁵⁶ Neue Freie Presse (Bécs) 1883. szeptember 21. 6. p.
- ⁵⁷ Budapesti Hírlap (Bp.) 1883. július 9. 3. p.
- ⁵⁸ [de.wikipedia.org/wiki/Berliner Theater](https://de.wikipedia.org/wiki/Berliner_Theater) (2016. 05. 06.)
- ⁵⁹ Berliner Tageblatt (Berlin) 1884. április 9. Morgenausgabe. 3. p.
- ⁶⁰ Berliner Börsen-Zeitung (Berlin) 1884. április 9. Morgenausgabe. 7. p.
- ⁶¹ Mährisches Tagblatt (Olomouc) 1885. április 23. 6. p.
- ⁶² Berliner Tageblatt (Berlin) 1885. szeptember 25. Morgenausgabe. 2. p.
- ⁶³ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1887. szeptember 10. 5. p.
- ⁶⁴ Berliner Gerichts-Zeitung (Berlin) 1885. október 27. 3. p.
- ⁶⁵ Berliner Gerichts-Zeitung (Berlin) 1886. február 13. 3. p.
- ⁶⁶ Berliner Gerichts-Zeitung (Berlin) 1886. augusztus 21. 3. p.
- ⁶⁷ Zala (Nagykanizsa) 1876. szeptember 6. 3. p.
- ⁶⁸ Zala (Nagykanizsa) 1877. augusztus 22. 3. p.
- ⁶⁹ Zala (Nagykanizsa) 1881. szeptember 7. 3. p.

- ⁷⁰ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1878. augusztus 25. 2. p.
- ⁷¹ Zala (Nagykanizsa) 1881. szeptember 7. 3. p.
- ⁷² Österreichische Badezeitung (Bécs) 1885. augusztus 9. 4. p.
- ⁷³ Morgen Post (Bécs) 1885. augusztus 23. 5. p.
- ⁷⁴ HU MNL OL A37950485
- ⁷⁵ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1932. július 3. 3. p.
- ⁷⁶ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. június 5. Mell. 1. p.
- ⁷⁷ Berliner Tageblatt (Berlin) 1886. szeptember 10. Morgenausgabe. 3. p.
- ⁷⁸ Berliner Tageblatt (Berlin) 1886. szeptember 10. Abendausgabe. 1-2. p.
- ⁷⁹ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. szeptember 25. 3. p.
- ⁸⁰ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. szeptember 18. 2. p.
- ⁸¹ Graeser, Erdmann: Eugenie Erdösy. Berlin, 1939, Oestergard. 306. p.
- ⁸² Berliner Tageblatt (Berlin) 1886. szeptember 11. Morgenausgabe. 2-3. p.
- ⁸³ Berliner Tageblatt (Berlin) 1886. szeptember 11. Morgenausgabe. 2-3. p.

- ⁸⁴ Deutschen Bühnen-Almanach 1887. Berlin, 1887. 227-228. p.
- ⁸⁵ Graeser, Erdmann: Eugenie Erdösy. Berlin, 1939, Oestergard. 313. p.
- ⁸⁶ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1873. december 11. 3. p.
- ⁸⁷ Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.
- ⁸⁸ Berliner Tageblatt (Berlin) 1886. szeptember 11. Morgenausgabe. 2-3. p.
- ⁸⁹ Berliner Tageblatt (Berlin) 1886. szeptember 13. Abendausgabe. 1. p.
- ⁹⁰ Norddeutsche Allgemeine Zeitung (Berlin) 1886. szeptember 13. Abendausgabe. 2. p.
- ⁹¹ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. szeptember 18. 3. p.
- ⁹² Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. szeptember 18. 3. p.
- ⁹³ Linke, Norbert: Az ifjabb Johann Strauss. Bp. Gondolat, 1989. 116. p.
- ⁹⁴ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1933. október 31. 3-4. p.
- ⁹⁵ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1887. szeptember 10. 5. p.

- ⁹⁶ Berliner Tageblatt 1885. április 29. Morgenausgabe 3. p.
- ⁹⁷ Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.
- ⁹⁸ Harmonia. Zenészeti Közlöny (Bp.) 1886. 23-25., 171-172. p.
- ⁹⁹ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1885. április 11. 1-2. p.
- ¹⁰⁰ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1885. április 11. 1-2. p.
- ¹⁰¹ Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.
- ¹⁰² Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.
- ¹⁰³ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. szeptember 18. 1. p.
- ¹⁰⁴ Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.
- ¹⁰⁵ Verő György: Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében. Bp. Franklin Társulat, 1926. 167. p.
- ¹⁰⁶ Zala (Nagykanizsa) 1886. november 28. 2-3. p.
- ¹⁰⁷ Neues Wiener Journal (Bécs) 1894. szeptember 20. 6. p.
- ¹⁰⁸ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. november 27. 3. p.
- ¹⁰⁹ Zala (Nagykanizsa) 1886. november 7. 2-3. p.
- ¹¹⁰ Zala (Nagykanizsa) 1900. november 1. 1. p.

¹¹¹ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1928. január 24. 4. p.

¹¹² Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1882. január 26. 2. p.

¹¹³ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1934. március 25. 3. p., 1935. január 11. 3. p.

¹¹⁴ Zala (Nagykanizsa) 1886. november 7. 3. p.

¹¹⁵ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1886. november 27. 3. p.

¹¹⁶ HU MNL OL A3793 0566

¹¹⁷ HU MNL OL A37890695

¹¹⁸ Tarnóczy Attila: Hol-mi. Kanizsai házak és lakóik. = nagykar.hu

¹¹⁹ Zalai Közlöny (Nagykanizsa) 1935. november 9. 3. p.

¹²⁰ Zala (Nagykanizsa) 1886. szeptember 19. 1-2. p.

¹²¹ Tarnóczy Attila: Hol-mi. Kanizsai házak és lakóik. = nagykar.hu

¹²² Tarnóczy Attila: Hol-mi. Kanizsai házak és lakóik. = nagykar.hu

¹²³ Szineszkönyvtar.hu/palmayelet (2016. 05. 06.)

¹²⁴ Neue Zeitschrift für Musik (Mainz) 1911. 2. 23. p.

¹²⁵ Prawy, Marcel: Johann Strauss. Bp. Athenaeum 2000, 165. p.

Egy sírkő keltette érdeklődés eredménye lett a feltámadás. A szerző ugyanis a feledésből tapintható közelségbe hozza hősét. Előttünk áll egy színes és érdekes egyéniség, egy nemzetközi hírnévre szert tett „dalmű-énekesnő”. Körülötte kirajzolódik a család, Nagykanizsa és a korabeli európai zenei világ.

Pontosan és élményszerűen teszi mindezt Kocsis Katalin, aki hosszú évek óta kutatja és teszi közzé Nagykanizsa zenei életének históriáját. Most egy teljes életutat tesz megismerhetővé. Egy üstökösként felívelő pálya útjának és tragikus zárásának történetét olvashatjuk, egy történetet, melynek kezdete és vége is Nagykanizsa. Különös sors, érdekes olvasmány, nagyszerű munka. Ez a kis kötet a művészi pálya, a zene világa és a hely szelleme iránt érdeklődőknek egyaránt kedves olvasmánya lehet.

Czupi Gyula kiadó